

Stavovi i iskustva stručnjaka o udomiteljstvu s perspektivom posvojenja

Čuljak, Gabrijela

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:198525>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA**

Gabrijela Čuljak

**STAVOVI I ISKUSTVA STRUČNJAKA O
UDOMITELJSTVU S PERSPEKTIVOM POSVOJENJA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA**

Gabrijela Čuljak

**STAVOVI I ISKUSTVA STRUČNJAKA O
UDOMITELJSTVU S PERSPEKTIVOM POSVOJENJA**

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: Prof.dr.sc. Slavica Blažeka Kokorić

Zagreb, 2022.

Sadržaj

1. Uvod	1
1.1. Institucionalna skrb za djecu izdvojenu iz biološke obitelji.....	2
1.2. Značaj teorije privrženosti u alternativnoj skrbi.....	4
1.3. Česti premještanji djece iz udomiteljskih obitelji.....	6
1.4. Zakonski okvir kojim je u RH definirano udomiteljstvo i posvojenje.....	9
1.5. Definiranje pojma „udomiteljstvo s perspektivom posvojenja“.....	12
2. Cilj, svrha i istraživačka pitanja	15
3. Metoda	15
3.1. Istraživački pristup.....	15
3.2. Uzorak.....	16
3.3. Postupak istraživanja.....	16
3.4. Mjerni instrumenti.....	17
3.5. Obrada podataka.....	18
3.6. Etička načela.....	19
4. Rezultati i rasprava	19
4.1. Situacije u kojima se stručnjaci susreću s udomiteljstvom s perspektivom posvojenja.....	19
4.2. Prednosti i nedostaci udomiteljstva s perspektivom posvojenja.....	33
4.3. Preporuke stručnjaka za unapređenje udomiteljstva s perspektivom posvojenja.....	40
5. Zaključak	49
Literatura	52
Prilozi.....	55

Stavovi i iskustva stručnjaka o udomiteljstvu s perspektivom posvojenja

Sažetak:

Svakom djetetu trebalo bi biti omogućeno pravo na odrastanje u obitelji. U okolnostima kada to nije moguće u biološkoj obitelji, zadaća je društva osigurati alternativni smještaj za djecu. Dosadašnja istraživanja pokazuju da česti premještaji djece iz jednog u drugi oblik alternativne skrbi, iz jedne u drugu udomiteljsku obitelj, donose razvojne rizike za djecu te dovode do značajnih teškoća u prilagodbi djece. Stoga je potrebno uložiti dodatne napore kako bi se prevenirale takve situacije. U ovom radu prikazani su rezultati kvalitativnog istraživanja provedenog metodom intervjua s 10 stručnjaka koji rade u CZSS na poslovima udomiteljstva i posvojenja. Cilj istraživanja je dobiti uvid u stavove i iskustva stručnjaka o udomiteljstvu s perspektivom posvojenja. Rezultati pokazuju da stručnjaci u ovom aspektu profesionalne prakse prepoznaju brojne prednosti, ali i moguće nedostatke. Kako bi se minimalizirali rizici, potrebno je s posebnom pažnjom pripremiti udomitelje koji izražavaju namjeru postati i posvojitelji na sve specifičnosti i izazove ovakvog oblika skrbi za dijete, napraviti kvalitetnu procjenu, uparivanje i praćenje. Zaključno, prikazane su i preporuke stručnjaka za unapređenje profesionalne prakse u ovom području.

Ključne riječi: premještaj djece u alternativnoj skrbi, prevencija retraumatizacije djeteta, prednosti i nedostaci posvojenja djeteta od strane udomitelja

Experts' opinions and experiences about foster care with the perspective of adoption

Abstract:

Every child should have the right to grow up in a family. In circumstances when this is not possible with the biological family, society has to provide alternative accommodations for children. Previous research shows that frequent transfers of children from one form of alternative care to another, from one foster family to another, bring developmental risks for children and lead to significant difficulties in children's adjustment. Therefore, it is necessary to make additional efforts to prevent such situations. This paper presents the results of qualitative research conducted using the method of interviews with 10 experts who work in CZSS in foster care and adoption. The goal of the research is to gain insight into the experts' views and experiences in foster care adoption. The results show that experts recognize numerous advantages, but also possible disadvantages in this aspect of professional practice. In order to minimize the risks, it is necessary to prepare foster parents who express their intention to become adoptive parents for all specifics and challenges of this form of childcare, to make a quality assessment, matching and monitoring. Finally, experts presented the recommendations for the improvement of professional practice.

Key words: replacement of children in alternative care, prevention of child re-traumatization, pros and cons of foster care adoption

Izjava o izvornosti

Ja, Gabrijela Čuljak pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Gabrijela Čuljak

Datum: 30. rujna, 2022.

1. Uvod

U stručnoj i znanstvenoj literaturi postoje mnogobrojne definicije obitelji, a jedna od njih je definicija obitelji kao temeljne jedinice društva u kojoj svako dijete ima pravo odrastati (Bartuloci, 2014). Međutim pravo na odrastanje u biološkoj obitelji ponekad nije moguće realizirati zbog prisutnosti različitih rizičnih okolnosti i nedostatka ili neadekvatne skrbi roditelja. U uvjetima kada nije moguće zaštititi život i zdravlje te dobrobit djeteta drugačije nego izdvajanjem iz biološke obitelji, djeca se smještavaju u alternativnu skrb.

Različite su okolnosti zbog kojih može doći do izdvajanja djeteta iz biološke obitelji i smještaja u alternativnu skrb. Prema Obiteljskom zakonu (NN 47/20 čl. 129.) dijete se izdvaja kada mu je ugroženo zdravlje i sigurnost, te ako primarna obitelj unatoč prethodnim mjerama upozorenja i nadzora nije osigurala uvjete koji su potrebni za djetetov adekvatan rast i razvoj. Mogućnosti koji se pružaju u alternativnoj skrbi su smještaj u institucije, domove obiteljskog tipa, udomiteljsku obitelj ili smještaj u organiziranom stanovanju (Bartuloci, 2014.). Prema smjernicama UNHCR-a¹ o određivanju djetetovih najboljih interesa (2008.) u kontekstu alternativne skrbi za djecu, potrebno je uzeti u obzir sljedeće; 1) Udomiteljstvo je poželjniji oblik privremene skrbi za dijete od institucionalnog smještaja (preporuka je izbjeći smještaj u instituciju ukoliko je to moguće) 2) Ukoliko u zajednici postoje adekvatni oblici skrbi, potrebno je osigurati smještaj u neki od takvih oblika skrbi kako bi se izbjegao premještaj djeteta u nepoznatu okolinu, 3) Pri traženju alternativa za smještaj djeteta, ukoliko za to postoji mogućnost, prednost treba dati smještaju djeteta kod šire obitelji, ukoliko je srodnička obitelj prikladna te otvorena za tu mogućnost. Ukoliko to nije moguće, privremenu skrb poželjno je pružiti u udomiteljskoj obitelji, vodeći računa o nerazdvajanju braće i sestara, 4) Odluke ne treba graditi na hipotetskim mogućnostima boljih odnosa u budućnosti nego se treba oslanjati na provjerenu dosadašnju povijest odnosa.

¹ UNHCR - *the UN Refugee Agency*, Visoko povjerenstvo Ujedinjenih naroda za izbjeglice; agencija Ujedinjenih naroda za pomoć izbjeglicama

Pri planiranju alternativne skrbi važno je svakom pojedinom slučaju pristupiti individualno i kritički, uzimajući u obzir u postupke procjene sve relevantne činjenice i okolnosti, kako bi se osigurao najprikladniji oblik smještaja za određeno dijete. U tom kontekstu stručnjaci se ponekad susreću s dilemom je li u najboljem interesu smjestiti neko dijete kod udomitelja koji ujedno izražavaju spremnost i da postanu posvojitelji djeteta ukoliko se za stvore zakonske pretpostavke.

Temi udomiteljstva s perspektivom posvojenja može se pristupiti na različite načine i iz različitih perspektiva, iz perspektive interesa resornog ministarstva, bioloških roditelja, udomitelja i potencijalnih posvojitelja, no ponajprije i iz perspektive zaštite dobrobiti i najboljeg interesa samog djeteta koje je izdvojeno iz biološke obitelji. U ovom radu u pristupu temi udomiteljstva s perspektivom posvojenja, fokus će biti stavljen na zaštitu ranjive skupine djece koja se nalaze u sustavu alternativne skrbi te na potrebu da se kroz sva profesionalna postupanja i donošenje odluka u najvećoj mogućoj mjeri zaštiti interes te djece.

Dosadašnja iskustva iz prakse i brojna inozemna istraživanja pokazuju da česti premještaji djece iz jednog oblika skrbi u drugi ili iz jedne udomiteljske obitelji u drugu, donose brojne razvojne rizike za djecu, izazivaju retraumatizaciju te dovode do značajnih teškoća u prilagodbi djece. Stoga je svrha ovog rada pokušati produbiti spoznaje o tome mogu li se navedeni rizici prevenirati ili bar ublažiti kroz smještaj djece kod udomitelja koji ujedno izražavaju i mogućnost postati posvojitelji, koje su prednosti i nedostaci takvog modela u praksi te u kojim okolnostima on može biti poželjno rješenje a kada to nije u interesu djece.

1.1. Institucionalna skrb za djecu izdvojenu iz biološke obitelji

Pregled domaćih i stranih istraživanja nam govori da institucionalna skrb za djecu ispunjava svoju primarnu svrhu kroz pružanje sigurnog okruženja i primjerene skrbi za dijete koje je iz raznoraznih razloga ostalo bez takve skrbi u okviru biološke obitelji (van IJzendorp, 2011.). Međutim, poznato je da duži boravak djeteta u institucionalnom obliku smještaja ostavlja negativne posljedice na djetetov psihofizički rast i razvoj.

Brojne organizacije i razni stručnjaci u području alternativne skrbi više od pola stoljeća rade na osvještavanju štetnosti dugotrajnog institucionalnog smještaja na razvoj djece, što je rezultiralo raznim preporukama za unapređenje rada u ovom području. Tako je u dokumentu pod nazivom *Zajedničke europske smjernice za prijelaz s institucionalne skrbi na usluge podrške za život u zajednici* (2012.), istaknuto da djeca izdvojena iz svojih obitelji doživljavaju izniman šok, a smještaj u instituciju zahtjeva tešku prilagodbu. Uvjeti u kojima odrastaju djeca u takvom tipu smještaja otežavaju oporavak djece od proživljenih trauma u biološkoj obitelji (Sovar, 2015.).

Uz nerijetko prisutne probleme zaostajanja djece u razvoju zbog nestimulativne okoline kojoj su izložena u okviru institucionalnog smještaja, kod ove skupine djece često ostaju neprepoznate ili zanemarene zdravstvene i motoričke teškoće koje se kasnije u adolescenciji teško mogu zaliječiti ili rehabilitirati. Isto tako, utvrđeno je da je značajno veća vjerojatnost da će djeca koja su odrasla u institucionalnom okruženju, pokazivati niži stupanj inteligencije što možemo povezati s nedostatkom kognitivnih podražaja (van IJzendorp, 2011.). Naime, često se radi o djeci koja su u biološkoj obitelji bila zanemarena, a zatim se na njihov adekvatan rast i razvoj negativno odrazio manjak odgajatelja u domu u kojem su smješteni.

Brojna istraživanja su pokazala da djeca koja su djetinjstvo provela u domu manifestiraju više emocionalnih teškoća, a u kasnijoj dobi teže ostvaruju stabilne veze s drugima (Bowlby, 1969., prema Ajduković i sur., 2007.). Uz to, promatrajući odrastanje djece iz šire perspektive, uočeno je da djeca koja odrastaju u institucijama imaju manje mogućnosti za kasnije ravnopravno sudjelovanje u zajednici (Sovar, 2015.). Potkapacitiranost stručnog osoblja u domovima rezultira nedostatkom adekvatnog poticaja, što osobito predstavlja problem kada se uzme u obzir populacija malih beba smještenih u institucije koje često dugo leže u krevetiću bez adekvatnog odgovora odrasle osobe na njihove iskazane potrebe kroz plač ili druge neverbalne znakove. Takav deficit senzorne, kognitivne i motoričke stimulacije nepovoljno se manifestira kroz nepravilan razvoj mozga (Browne, 2009.). Odrastanje u instituciji za djecu niže kronološke dobi osobito se negativno odražava na razvoj stilova privrženosti, pa je stoga iznimno važno osigurati smještaj u udomiteljskoj obitelji, posebice za djecu koja su izdvojena iz biološke obitelji u ranoj razvojnoj dobi.

1.2. Značaj teorije privrženosti za djecu u alternativnoj skrbi

Teoriju privrženosti prvi je opisao Bowlby 40-tih godina prošlog stoljeća te je na taj način pojasnio da kroz ovu teoriju možemo proučavati socio-emocionalni razvoj ljudi kroz stvorenu privrženost između djece i njihovih primarnih skrbnika, a istu možemo kategorizirati na sigurnu i nesigurnu (Vrtička i Vuilleumier 2012.). Osnovna teorijska postavka od koje kreće većina istraživanja koje se bave temom privrženosti jest postavka da je usvojeni model sigurne privrženosti u djetinjstvu dobar prediktor socio-emocionalnih razvojnih ishoda djece u kasnijoj dobi.

Privrženost je moguće opisati kroz specifične obrasce ponašanja koji se javljaju između skrbnika i djeteta u najranijoj životnoj dobi djeteta, a kasnije se nadograđuju kroz buduća iskustva i interpersonalne interakcije djeteta s okolinom. Kakvu privrženost će dijete razviti u djetinjstvu, uvelike ovisi o njegovom odnosu s primarnim skrbnikom (Zovko Grbeša i Sesar, 2021.). Skrbnik koji pokazuje kontinuiranu i dosljednu brigu o djetetu, pomaže djetetu da spozna prirodu vlastitih emocija te da nauči adekvatno regulirati vlastito ponašanje i emocije. Dijete kroz iskustvo odgovarajuće skrbi razvija svoje socijalne kompetencije, emocionalnu inteligenciju i empatiju. Kada je skrbnik osjetljiv na djetetove emocionalne potrebe te reagira pozitivno i dosljedno, takva iskustva omogućuju djetetu da razvije osjećaj vlastite vrijednosti, odnosno da se osjeća voljeno te vrijedno ljubavi i pažnje. Uz to, dijete dobiva važnu poruku o drugima oko sebe, odnosno doživljava svijet kao sigurno mjesto (Ajduković i sur., 2007.).

Kada govorimo o djeci koja su smještena u alternativnu skrb, teorija privrženosti predstavlja važan okvir za razumijevanje kako prijašnja nepovoljna iskustva utječu na kasniji emocionalni i bihevioralni razvoj djece (Berk, 2008.). Djeca koja su izdvojena iz bioloških obitelji proživjela su brojna nepovoljna iskustva i traume. Navedeno dobro ilustriraju podaci iz *Godišnjeg statističkog izvješća o primijenjenim pravima u socijalnoj skrbi* (Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, 2021.) u kojima je vidljivo da su u 2020. godini u 35% slučajeva djeca izdvojena iz biološke obitelji zbog zanemarivanja, zlostavljanja ili zlorabljenja roditeljske dužnosti, 12% zbog nemogućnosti skrbi za dijete s (višestrukim) teškoćama u razvoju, 5% zbog

financijskih teškoća u obitelji, 3% zbog nemogućnosti roditelja da skrbi za dijete problemima u ponašanju, te u 3% slučajeva zbog nasilja nad djetetom u obitelji.

Iz navedenih podataka je vidljivo kako se u najviše slučajeva djeca izdvajaju iz obitelji upravo zbog neadekvatnih postupaka ili okolnosti na strani roditelja te da se relativno malen broj izdvajanja djece odvija na temelju financijskih teškoća koje su pogodile obitelj u kojoj se dijete nalazi. Prema tome, djeca ulaze u sustav socijalne skrbi najčešće s nepovoljnim intrinzičnim iskustvima i stavom da odrasle osobe koje su se trebale brinuti za njih, neće to napraviti ili će ih povrijediti (Centre for Parenting & Research, 2006.). Zbog ranijih loših iskustva teško im je izgraditi odnos povjerenja s odraslom osobom koja bi trebala brinuti o njima u sustavu alternativne skrbi te uobičajeno s velikom dozom skeptičnosti i nepovjerenja u dobre namjere tumače pristupačnost i nježnost koju im novi skrbnik pokušava pružiti. U procesu prilagodbe na udomiteljstvo, vjerojatnije je da takva djeca neće percipirati udomitelje na način kakvi oni zaista jesu, već će ih doživjeti kao skrbnike s lošim namjerama, povezujući ih s nesretnim i traumatskim sjećanjima.

Dosadašnja istraživanja i praksa pokazuju da djeca koja imaju problem s izražavanjem emocija, imaju ujedno i veće šanse doživjeti višestruke neuspjehe pri smještaju u udomiteljsku obitelj (Centre for Parenting & Research, 2006.). To je naročito prisutno u situacijama kada smještaju u udomiteljsku obitelj prethodi institucionalni smještaj tijekom kojeg dijete priželjkuje povratak u biološku obitelj ili smještaj u novo obiteljsko okruženje.

Kada djeca dožive iskustvo neuspješne prilagodbe na određenu udomiteljsku obitelj te budu ponovno vraćena u dom ili premještena u novu udomiteljsku obitelj, takva iskustva izrazito nepovoljno djeluju na njihovu sliku o sebi te narušavaju mogućnost i vještine uspostavljanja odnosa povjerenja s odraslim osobama. Poteškoće s uspostavljanjem povjerenja u skrbnike postaju kompleksnije jer nakon neuspješnih prethodnih smještaja djeca očekuju ponovni neuspjeh i izdvajanje. Prisutna opreznost pri stvaranju privrženosti možemo tumačiti kao određeni obrambeni mehanizam kojim se djeca u alternativnoj skrbi žele zaštititi od boli i ponovnog proživljavanja potencijalnog gubitka i iskustva neprihvaćenosti.

Stručnjaci koji se bave udomiteljstvom prepoznali su da djeca koja su doživjela višestruke premještaje u alternativnoj skrbi često ustraju u odbijanju udomitelja. Takve obrasce dječjeg ponašanja stručnjaci opisuju riječima „*kao da dijete ne može podnijeti čekanje da 'lijepo' iskustvo završi jer već unaprijed zna kakav će biti kraj*“ (Centre for Parenting & Research, 2006.). Kao posljedica takvih negativnih očekivanja, dijete preuzima kontrolu nad situacijom na način da nastoji ubrzati proces iščekivanja da se završi „lažno sretan period“ jer on ionako vodi do ponovnog iskustva odbacivanja.

1.3. Česti premještaji djece iz udomiteljskih obitelji

Sve je više istraživanja čiji rezultati impliciraju da su osobe koje su odrastale u raznim oblicima alternativne skrbi u značajno nepovoljnijem položaju u smislu dobrobiti i osobnog postignuća u usporedbi s osobama koje su imale priliku odrastati u biološkoj obitelji. Djeca koja su odrasla u nekom od oblika alternativne skrbi često su se morala tijekom djetinjstva suočiti s kompleksnim iskustvima i narušenim obiteljskim odnosima, a u kasnijim periodima života nerijetko i s teškoćama u realizaciji drugih bliskih odnosa (Sting, 2013.). Nestabilnost koju iskuse djeca kroz premještanje unutar alternativne skrbi značajan je faktor rizika za pojavu kasnijih teškoća u suočavanju s različitim životnim izazovima (Unrau i sur, 2008.).

Kada govorimo o gubicima i traumama djece u alternativnoj skrbi, moramo imati na umu da se njihovi strahovi od gubitaka i traume temelje na stvarnim iskustvima (Sting, 2013.). Premještaj iz jedne u drugu udomiteljsku obitelj za djecu može značiti gubitak kontrole u donošenju bitnih odluka u svom životu te opetovani zahtjev za prilagodbom na novu okolinu u kojoj se ne mogu osloniti na nekog poznatog.

Zbog naglih premještaja, djeca u alternativnoj skrbi često nemaju dovoljno vremena za mentalnu pripremu, a nerijetko odlaze iz udomiteljske obitelji s osjećajem krivnje. Ujedno, ukoliko se radi o premještaju u novi grad ili na udaljeniji lokaciju, navedeno im otežava zadržavanje starih i sklapanje novih prijateljstva jer se boje da će i ona biti kratkog vijeka (Unrau i sur., 2008.). Nedostatak stabilnosti smještaja odražava se nepovoljno i na kontinuitet njihova školovanja, a slijedom toga i na lošija školska postignuća.

Kada je riječ o gubicima, važno je definirati što sve za djecu u alternativnoj skrbi predstavlja gubitak. Djeca izdvojena iz obitelji većinom ne posjeduju mnogo osobnih stvari koje ih vežu za njihovu biološku obitelj. Međutim, stvari i igračke koje posjeduju najčešće strogo čuvaju i nose ih sa sobom jer im predstavljaju uspomene i „dodir“ s biološkom obitelji, odnosno osjećaj da imaju nešto svoje. U kontekstu navedenog, trebamo uzeti u obzir da djeca u situacijama čestih i naglih premještaja, obično nemaju mogućnosti uzeti sve svoje osobne stvari ili se neke od njih jednostavno izgube tijekom selidbe (Unrau i sur., 2008.).

Nadalje, stručna literatura u ovom području govori nam o važnosti održavanja emocionalnih veza između braće i sestara u alternativnoj skrbi. Kasten (2003, prema Sting, 2013) navodi da takvi odnosi spadaju među najvažnije odnose u životu te da su najdugovječniji. Privrženost u odnosu između braće i sestara ima veliku važnost u razvoju djece, a posebice je bitna kod djece iz rizičnih obitelji (Sting, 2013.). Prema UNICEF-ovim smjernicama za alternativnu skrb o djeci (2010.), te prema Zakonu o udomiteljstvu koji je na snazi, braću i sestre se ne preporučuje razdvajati pri smještaju u sustav alternativne skrbi, osim u slučajevima kada postoji pojačan rizik od zlostavljanja ili ako je posrijedi drugi razlog koji je u interesu djeteta.

Uz navedene višestruke gubitke s kojima se dijete suočava kroz premještaje iz jedne u drugu udomiteljsku obitelj, značajan je i svojevrsan gubitak samopoštovanja koji je na specifičan način prisutan kod djece koja su napuštena ili izdvojena iz svoje biološke obitelji (Unrau i sur., 2008.). Djeca koja su iskusila bolna izdvajanja iz najprije iz biološke, a zatim i iz nekoliko udomiteljskih obitelji, mogu stvoriti sliku o sebi kao neželjenima, odbačenima i manje vrijednima (Ertekin i Kazak Berument, 2019.).

Narušavanje već nestabilnog samopouzdanja i jačanje negativne slike o sebi ne samo da otežava svaku sljedeću prilagodbu na nove skrbnike, već pridonosi i tome da im postaje sasvim svejedno (Unrau i sur., 2008.). Ravnodušnost i nepovjerenje prema odraslima neizbježan su produkt opetovanih razočarenja i učestalih premještaja djece u alternativnoj skrbi. Slijedom toga, djeca stvaraju obrambene mehanizme i otpor prema stvaranju novih veza u novoj okolini, što im ujedno otežava nošenje sa stresom i traumama.

Prema Izvješću pravobraniteljice za djecu (2022.) u Hrvatskoj postoje brojni problemi i teškoće unutar sustava alternativne skrbi za djecu. Prije svega, stručnjaci koji rade u ovom području susreću se s velikim teškoćama u pokušajima pronalaženja dostupnih i prikladnih udomitelja koji će znati adekvatno odgovoriti na specifične potrebe određenog djeteta. Uparivanje djece i udomitelja je neophodno, međutim kada se uzme u obzir veliki broj djece koja trebaju udomiteljsku skrb, te mali broj dostupnih udomitelja, stručnjaci često nemaju izbor te su primorani upariti djecu s udomiteljima prema kriteriju slobodnog mjesta umjesto prema stručnoj procjeni kapaciteta udomiteljske obitelji. Takva loša praksa rezultira nerijetko prekidima smještaja u udomiteljskoj obitelji i povratkom u ustanovu do pronalaska nove udomiteljske obitelji što pridonosi retraumatizaciji djece. U svrhu prevencije ovakvih negativnih ishoda, preporuča se temeljitija priprema djece i udomitelja, ali i kvalitetnija edukacija stručnjaka koji bi provodili praćenje i pružanje podrške (Izvješće pravobraniteljice za djecu, 2022.).

Rezultati istraživanja Ajduković, Sladović Franz i Kregar (2005., prema Izvješću pravobraniteljice za djecu, 2022.) pokazuju da su djeca u alternativnoj skrbi izložena znatno većoj incidenciji traumatskih događaja u odnosu na njihove vršnjake koji odrastaju u biološkim obiteljima. Primjerice, procjene vezane uz populaciju djece koja su smještena u domovima pokazuju da su takva djeca bila izložena tijekom života čak 10 puta većem broju stresnih događaja u odnosu na redovnu populaciju djece.

Uzimajući u obzir navedeno, važno je raditi na osvještavanju i dodatnom educiranju stručnih radnika o traumama i gubicima s koji se susreću djeca prije i tijekom smještaja u alternativnu skrb, s ciljem dubljeg razumijevanja njihovih potreba, ispravnog tumačenja njihova ponašanja i prevencije njihove retraumatizacije.

Važnost prevencije naglašava se u istom Izvješću (2020.) i u dijelu u kojem je prikazan slučaj djeteta koje ima ispunjene zakonske preduvjete za posvojenje, no i dalje je smješteno u udomiteljsku obitelj. Do poteškoća u realizaciji posvojenja je došlo zato jer je prethodni udomitelj čak tri puta opstruirao pokušaj posvojenja. S obzirom da je dobrobit djeteta bila ugrožena, premještanje djeteta u potencijalnu posvojiteljsku obitelj obavljen je bez adekvatne pripreme, što je dodatno otežalo prilagodbu uz već prisutno uznemiravanje od strane bivšeg udomitelja.

Neuspješna prilagodba primorala je stručnjake da dijete premjeste u novu udomiteljsku obitelj, pri čemu je propao i četvrti pokušaj posvojenja. Navedeni primjer je primjer loše prakse koja se nažalost i danas događa u Hrvatskoj, a koja govori u prilog tome da postoji potreba za pronalaženjem kvalitetnijih rješenja kojima će se prevenirati česti premještaji i retraumatizacija udomljene i posvojene djece.

1.4. Zakonski okvir kojim je u RH definirano udomiteljstvo i posvojenje

Udomiteljstvo za djecu je oblik skrbi kojim se djetetu pruža smještaj u udomiteljskoj obitelji (Zakon o udomiteljstvu, NN 18/22., čl.9.). Udomiteljska obitelj ima ulogu da djetetu osigura stanovanje, hranu, zdravstvenu skrb, obrazovanje i druge potrebe. Smještaj u udomiteljsku obitelj prepoznat je kao prirodni i humaniji oblik skrbi u odnosu na smještaj u ustanovu s obzirom da se provodi u skladu s temeljnim načelima socijalne skrbi, načelom najboljeg interesa korisnika, ravnopravnosti u obiteljskom okruženju, održivosti socijalnih veza, uključenosti korisnika i zabrane diskriminacije. Udomiteljska obitelj obvezuje se djetetu pružati potporu te mu omogućiti odrastanje u poticajnom i pozitivnom obiteljskom okruženju. Kroz primjenu načela zaštite najboljeg interesa djeteta, prilikom smještaja u udomiteljsku skrb stručnjaci su dužni vodi računa o nerazdvajanju braće i sestara te ukoliko je moguće da se udomiteljska skrb ostvari u krugu srodnika ili drugih bliskih osoba u blizini mjesta stanovanja djeteta.

Udomiteljstvo se obavlja kao tradicionalno, srodničko i udomiteljstvo kao zanimanje. Udomiteljstvo kao zanimanje obavlja se kao standardno udomiteljstvo i specijalizirano udomiteljstvo za djecu. Zakon o udomiteljstvu (NN 18/22., čl. 14.) podrobno je uredio uvjete koji su nužni za pružanje udomiteljstva, pa ga tako može obavljati fizička, punoljetna osoba s poslovnom sposobnošću. Propisano je da mora imati hrvatsko državljanstvo, prebivalište i živjeti u Republici Hrvatskoj. Dobna granica također je određena ispod 60 godina, osim ako udomiteljstvo nastavlja obavljati ili ako ga obavlja kao srodnik. Dobna razlika između udomitelja i udomljenog djeteta mora biti najmanje 18 godina, osim u slučajevima srodničkog udomiteljstva. Udomitelju koji je navršio 65 godina ne može se odobriti smještaj novih korisnika, osim kod srodničkog

udomiteljstva. Izuzeće koje vrijedi samo za udomiteljstvo srodnika odnosi se i na završeno najmanje srednjoškolsko obrazovanje i osposobljavanje za udomitelja.

Za razliku od posvojenja, kod pružanja usluge udomiteljstva nužno je da osoba zadovoljava brojne propisane stambene uvjete. Tako je Pravilnikom o stambenim uvjetima za obavljanje udomiteljstva (NN 46/2019, čl.6.) određeno da udomitelj treba stanovati u naselju koje udomljenom djetetu omogućava korištenje ustanova odgoja i obrazovanja, zdravstva i drugih djelatnosti ili treba biti prometno povezan s naseljem koje to omogućava.

Stambeni prostor mora imati sve potrebne priključke. Kuća i dvorište moraju biti ograđeni, a ista mora biti u vlasništvu, suvlasništvu ili najmu udomitelja ili člana udomiteljske obitelji. Ukoliko udomitelji imaju sklopljen ugovor o najmu, on mora trajati najmanje 1 godine od dana izdavanja dozvole za udomiteljstvo. Nadalje, spavaće sobe ne mogu biti prolazne prostorije, a kreveti ne smiju biti postavljeni jedan iznad drugog. U slučaju kreveta na kat, propisani su dodatni uvjeti. Jednu sobu može koristiti najviše troje djece predškolske dobi, odnosno dvoje djece školske dobi istog spola. Soba mora imati poseban krevet za svako dijete prilagođen uzrastu te ormar. Stambeni prostor mora imati odgovarajući prostor za igru i učenje, a za dijete školskog uzrasta potrebno je osigurati vlastiti radni stol i stolicu. (Pravilnikom o stambenim uvjetima za obavljanje udomiteljstva NN 46/2019, čl.10.)

Propisane odredbe za obavljanje udomiteljstva potencijalni udomitelji mogu percipirati kao velike prepreke uslijed kojih mogu i odustati od bavljenja udomiteljstvom. S druge strane, propisani stambeni uvjeti su bitni se njima nastoji osigurati svakom udomljenom djetetu siguran i prikladan prostor tijekom boravka u udomiteljskoj skrbi.

Za razliku od udomiteljstva, **institut posvojenja** određen je Obiteljskim zakonom u kojem se posvojenje definira kao poseban oblik obiteljsko-pravnog zbrinjavanja i zaštite djeteta bez odgovarajuće roditeljske skrbi kojim se stvara trajni odnos roditelja i djeteta (Obiteljski zakon, NN 47/20, čl. 180.), što ujedno čini osnovnu razliku između udomiteljstva i posvojenja.

Iz ovakvog zakonskog određenja vidljivo je da posvojitelji posvojenjem stječu sva roditeljska prava, a dijete postaje punopravan član posvojiteljske obitelji. Slijedom toga posvojenjem nastaje neraskidiv odnos srodstva među posvojiteljima i srođnicima, kao i s posvojenikom i njegovim potomcima.

Postupak zasnivanja posvojenja je detaljnije uređen Pravilnikom o elementima koji se odnose na podobnost i prikladnost za posvojenje, sadržaju stručnog mišljenja o podobnosti i prikladnosti za posvojenje, metodama utvrđivanja podobnosti i prikladnosti, sadržaju izvješća o djetetu, vođenju registra o potencijalnim posvojiteljima te načinu vođenja registra o posvojenjima te Pravilnikom o načinu vođenja očevidnika i spisa predmeta o posvojenju te sadržaju izvješća o prilagodbi djeteta u posvojiteljskoj obitelji (NN 106/14).

Kroz postojeći zakonski okvir kojim je uređen institut posvojenja u Republici Hrvatskoj, određeno je da posvojitelj mora navršiti najmanje 21 godinu starosti, a od posvojenika mora biti stariji najmanje 18 godina, osim u iznimnim slučajevima. Dijete mogu posvojiti bračni i izvanbračni parovi zajednički, jedan bračni ili izvanbračni drug ako je drugi bračni ili izvanbračni drug roditelj ili posvojitelj djeteta, jedan bračni drug uz pristanak drugog bračnog druga te osoba koja nije u braku ili izvanbračnoj zajednici. Dijete može posvojiti hrvatski državljanin, a iznimno posvojitelj može biti i strani državljanin ako je to u najboljem interesu djeteta, ali je potrebno prethodno odobrenje ministarstva (Obiteljski zakon, NN, 47/20, čl.186.).

Iz navedenog sažetog prikaza instituta posvojenja i udomiteljstva, vidljivo je da se ova dva oblika skrbi za dijete koje je izdvojeno iz biološke obitelji u suštini razlikuju, ali istovremeno se isprepliću u nekim elementima, prije svega u nastojanju da se kroz realizaciju udomiteljstva ili posvojenja za svako dijete koje je izdvojeno iz biološke obitelji osigura prikladan, primjeren oblik privremene ili trajne skrbi koji će mu omogućiti odrastanje u stabilnom i poticajnom obiteljskom okruženju.

1.5. Definiranje pojma “udomiteljstvo s perspektivom posvojenja”

Nakon navedenih zakonskih određenja kojima su predstavljene jasne razlike između posvojenja i udomiteljstva djece, postavlja se pitanje; *Postoji li međuprostor u kojem se susreću ova dva oblika skrbi o djeci izdvojenoj iz biološke obitelji, a kojeg bi trebalo razvijati u kontekstu zaštite najboljeg interesa ove skupine djece?*

U navedenom kontekstu termin „*Udomiteljstvo s perspektivom posvojenja*” odnosio bi se na dvije potencijalne situacije:

- a) Smještaj djeteta kod udomitelja koji su primarno zainteresirani biti potencijalni posvojitelji, odnosno izražavaju namjeru ostvarivanja roditeljstva putem posvojenja, no istovremeno iskazuju otvorenost i za opciju udomljavanja djeteta, što najčešće vide kao „prijelazno rješenje” u periodu iščekivanja ispunjenja pravnih pretpostavki za posvojenje na strani djeteta.
- b) Smještaj djeteta kod udomitelja koji su primarno bili zainteresirani biti udomitelji, no nakon što su stvorene čvrste emocionalne veze s udomljenim djetetom te su naknadno ispunjeni zakonski preduvjeti za posvojenje djeteta, izražavaju otvorenost i želju postati posvojitelji tog djeteta

Dosadašnja praksa pokazuje da se stručnjaci koji rade na poslovima udomiteljstva i posvojenja susreću s udomiteljima koji iskazuju otvorenost prema posvojenju i obrnuto s potencijalnim posvojiteljima koji iskazuju otvorenost prema udomljavanju djece. Shodno tome, imaju različita iskustva i stavove oko toga koliko je poželjno razvijati udomiteljstvo s perspektivom posvojenja. Različiti stavovi su nerijetko odraz profesionalnih izazova na koje moraju odgovoriti.

Primjerice, stručnjaci zbog nedostatka smještajnih kapaciteta u domovima i tradicionalnim udomiteljskim obiteljima često nemaju izbora kamo smjestiti dijete izdvojeno iz obitelji. Isto tako, snose teret donošenja odluke o smještaju djeteta za koje se procjenjuje da će u skorije vrijeme steći pretpostavke za posvojenje. Susreću se i sa situacijama gdje potencijalni posvojitelji, potaknuti dugim čekanjem realizacije posvojenja, izražavaju želju za udomljavanjem djeteta ali samo onog koji odgovara njihovim očekivanjima oko toga kakvo bi dijete bili spremni dugoročno i posvojiti.

U Izvješću o radu pravobraniteljice za djecu (2022.) navode se podaci o broju djece koja su tijekom 2021. godine smještena u ustanovama (N=806) te se ističe da je taj broj značajno uvećan u odnosu na prethodnu godinu (N=730). Do navedenog povećanja broja djece u ustanovama, došlo je zbog povećanog izdvajanja djece iz bioloških obitelji uslijed bojazni stručnjaka od ponavljanja obiteljskih tragedija u kojima su djeca smrtno stradala, ali i zbog tromosti samog sustava. Međutim, trenutni kapaciteti u domovima i udomiteljskim obiteljima su nedovoljni u odnosu na trenutne potrebe za osiguranjem smještaja djece u alternativnoj skrbi. Kada govorimo o udomiteljstvu, prepoznate su brojne teškoće kao što su nerazmjerni broj udomitelja na različitim krajevima Hrvatske, nedostatan nadzor nad udomiteljima, ali i nesudjelovanje djece u donošenju odluka koje se izravno odnose na njihov život (Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu, 2022.).

Iz ustanova koje se brinu o djeci bez odgovarajuće roditeljske skrbi u 2021. godini je posvojeno 37 djece, a njih 111 je imalo ispunjene zakonske pretpostavke za posvojenje. Broj posvojene djece u 2021. godini iz svih oblika skrbi iznosi 145, što je ujedno godina s najviše realiziranih posvojenja u Hrvatskoj.

U usporedbi s Izvješćem pravobraniteljice za djecu (2021.), vidljivo je da je tijekom 2021. godine porastao ukupan broj djece na čijoj strani su ispunjene zakonske pretpostavke za posvojenje na 207, a razlog tome možemo pronaći u dostupnijoj podršci obiteljima u riziku, kao i u većoj dostupnosti usluga poludnevnih boravaka, što sve zajedno doprinosi trendu rjeđeg posezanja za donošenjem sudske odlukom o lišenju roditeljske skrbi.

Istovremeno, povećava se brojka u kategoriji teže posvojive djece, odnosno djece starije kronološke dobi s višegodišnjim iskustvom života u alternativnoj skrbi i raznim doživljenim traumama.

Sumiranjem aktualne situacije i različitih izazova koji se javljaju unutar sustava alternativne skrbi za djecu, u Izvješću (2022.) se spominje i razmišljanje o mogućnosti češće realizacije posvojenja unutar udomiteljske obitelji. Pri tome se naglašava važnost individualnog pristupa svakom pojedinom slučaju uz strogu procjenu dobrobiti djeteta. U skladu s dobrobiti pojedinog djeteta teži se zadržavanju kontakata

s braćom, sestrama i ostalim rođacima, a istovremeno se naglašava specifičnost postupka zasnivanja posvojenja kod starije djece koja mogu izraziti želju da ne budu posvojena i takvo njihovo mišljenje bi se trebalo uvažiti, naročito ako se radi o posvojenju pri kojem bi došlo do razdvajanja braće i sestara, što je samo po sebi diskutabilno u pogledu interesa djece. Slijedom toga, Vlada Republike Hrvatske izdala je Mišljenje (2022.) o Izvješću pravobraniteljice (2022.) u vezi prijedloga da se uzme u obzir mogućnost posvojenja unutar udomiteljske obitelji. Navodi se kako ne postoje prepreke unutar Obiteljskog zakona prema kojima ovakva praksa ne bi bila dopuštena, ali također naglašava se da je u svakom pojedinom slučaju potrebno primijeniti individualni pristup i procijeniti što je u skladu s dobrobiti djeteta u pojedinom slučaju.

S obzirom da je ovo područje profesionalne prakse do sad vrlo slabo istraženo pa i nedovoljno precizirano definirano, prepoznata je potreba da se kroz kvalitativni istraživački pristup detaljnije istraže iskustva i stavovi stručnjaka o udomiteljstvu s perspektivom posvojenja, da se dublje sagledaju prednosti i nedostaci ovakvog modela skrbi za djecu te da se temeljem navedenog preciznije definiraju standardi dobre prakse u ovom području profesionalnog djelovanja socijalnih radnika.

2. Cilj, svrha i istraživačka pitanja

Cilj istraživanja je dobiti dublji uvid u različita profesionalna iskustva i mišljenja stručnjaka o udomiteljstvu s perspektivom posvojenja.

Svrha istraživanja je dati doprinos daljnjem razvoju sustava udomiteljstva i posvojenja u Republici Hrvatskoj, kroz sagledavanje postojećih izazova i mogućnosti za unapređenje prakse te kroz definiranje smjernica za postupanja stručnjaka koji se susreću u svom profesionalnom radu s udomiteljstvom s perspektivom posvojenja.

U skladu s ciljem istraživanja, postavljena su tri **istraživačka pitanja**:

1. Kako stručnjaci opisuju situacije u kojima se susreću s udomiteljstvom s perspektivom posvojenja?
2. Koje prednosti i nedostatke ističu vezano za udomiteljstvo s perspektivom posvojenja?
3. Kakve su njihove preporuke za unaprjeđenje sustava u ovom području?

3. Metoda

3.1. Istraživački pristup

Budući da je riječ o temi koja je do sada vrlo slabo zastupljena u stranoj, a još manje u domaćoj literaturi, u ovom istraživanju korišten je kvalitativni pristup kako bi se produbile spoznaje o različitim profesionalnim iskustvima i stavovima stručnjaka o prednostima i nedostacima udomiteljstva s perspektivom posvojenja. Odabrani kvalitativni pristup pogoduje razumijevanju različitih iskustava i perspektiva stručnjaka (Čačinović Vogrinčić, 2007. prema Ajduković, 2014.). Metoda polustrukturiranog intervjua odabrana je prije svega iz razloga što intervju svojom strukturom ostavlja prostor za opisne odgovore ispitanika te pruža uvid u njihov subjektivni doživljaj (Milas, 2009.), što je posebno važno s obzirom da je područje udomiteljstva s perspektivom posvojenja još uvijek nedovoljno istraženo i nedovoljno jasno koncipirano.

3.2. Uzorak

U istraživanju je sudjelovalo 10 socijalnih radnica, stručnjakinja koji trenutno rade (N=8) ili su ranije radile (N=2) u timovima za udomiteljstvo u različitim centrima za socijalnu skrb na području centralnog, sjeverozapadnog, istočnog i južnog dijela Hrvatske. U istraživanje su uključene osobe koje se se kroz provjeru putem filter pitanja (Milas, 2009.) izjasnile da imaju više od tri godine radnog iskustva u području udomiteljstva i posvojenja te da su se u svojoj profesionalnoj praksi susretale s udomiteljstvom s perspektivom posvojenja.

U istraživanju je sudjelovalo 10 socijalnih radnica koje imaju višegodišnje iskustvo rada na poslovima udomiteljstva / posvojenja, a raspon njihovog radnog staža kretao se od 7 do 15 godina. Svi ispitanici bili su osobe ženskog spola.

Kao strategija uzorkovanja korišten je neprobabilistički namjerni uzorak, odnosno korišten je način odabira ispitanika prema kojem karakteristike ispitanika moraju opravdavati propisani kriterij, u protivnom se valjanost rezultata dovodi u pitanje (Milas, 2009.).

S obzirom da se radi o relativno malom broju stručnjaka koji se u Hrvatskoj u svom profesionalnom radu susreću s ovom specifičnom tematikom, kako bi se došlo do kvalitetnih podataka u uzorak su uključeni sudionici istraživanja koji imaju profesionalno iskustvo s ovom temom, pri čemu se za uključivanje novih sudionika u istraživanje koristila tehnika tzv. „snježne grude” (prethodni uključeni sudionici upućivali su na potencijalne nove sudionike istraživanja) (Milas, 2009.). Dakle, na kraju provedbe određenog intervjua sudionici istraživanja su obično samostalno predložili kontaktiranje kolegica za koje su znali da bi bile zainteresirane za sudjelovanje u istraživanju i da mogu biti bogat izvor informacija o ovoj temi.

3.3. Postupak istraživanja

U prvom koraku pripreme provedbe istraživanja inicijalno su kontaktirani svi centri za socijalnu skrb u Hrvatskoj u kojima postoje formirani timovi za udomiteljstvo. E-mailom je upućena molba za dobivanje suglasnosti od strane ravnatelja ili osobe vršitelja dužnosti ravnatelja za uključivanje zaposlenika centra u ovom istraživanje.

Nakon toga od ravnatelja su prikupljene informacije o stručnjacima koji su dobri potencijalni sudionici istraživanja jer se u određenom centru bave tematikom posvojenja i udomiteljstva.

Prije samog intervjuiranja, sudionici istraživanja su bili upoznati s protokolom s pitanjima za intervju. Razlog za navedeno se ogleda u tome da se na ovaj način dala prilika svakom sudioniku da donese informiranu odluku želi li sudjelovati u ovom istraživanju te je li, obzirom na područje svoje profesionalne ekspertize, dovoljno relevantan sugovorik/ca za određenu tematiku, odnosno ima li dovoljno iskustva s istraživanom temom kako bi na osnovu njih mogao/mogla oformiti svoje stajališta i odgovoriti na određena pitanja (Castillo-Montoya, 2016.).

Sa svakim sudionikom istraživanja individualno je dogovoreno najprikladnije vrijeme za provođenje intervjua. Online istraživanje provedeno je putem Google Meet-a, samostalno od strane autorice. Istraživanje se provodilo od travnja do srpnja 2022. godine, a trajanje intervjua variralo je između 40 do 70 minuta. Iako su intervjui provedeni online, intervjuer i svi sudionici su za vrijeme sudjelovanja boravili u prostoriji koja je osiguravala privatnost. Sudionici su se prije početka provođenja intervjua izjasnili da im je prihvatljivo snimanje razgovora diktafonom u svrhu preciznijeg čuvanja dobivenih podataka i provođenja daljnje njihove analize. Nakon dobivene suglasnosti, intervjui su snimani diktafonom i naknadno transkribirani, a kako bi se zadržala anonimnost sudionika svaki intervju je označen brojevima od 1 do 10.

3.4. Mjerni instrument

U skladu s ciljem istraživanja i istraživačkim pitanjima, izrađen je protokol za intervju koji sadrži 18 pitanja. Pitanja su kreirana na način da omogućavaju dobivanje otvorenih, opisnih odgovora. Većina sudionika je na pitanja odgovarala opširno, a ista su ih potaknula na prepričavanje primjera iz profesionalne prakse kojima su potkrjepljivali svoja stajališta. Ukoliko su tijekom intervjua uočene nejasnoće u razumijevanju pitanja, ponavljanjem i objašnjavanjem istih od strane autorice one su se uspješno razriješile. Protokol s pitanjima sadržava minimalan broj pitanja o obilježjima sudionika jer za potrebe ovog istraživanja prvi set pitanja služi kao filter

jesu li sudionici kompetentni sugovornici za sudjelovanje u ovom istraživanju. Takva pitanja ujedno služe i za uvođenje u intervju, a literatura navodi da je postepen prijelaz s općih na specifičnija pitanja poželjna struktura istraživanja (Fontana i Frey, 2000.).

Nadalje, slijede pitanja koja se odnose na ispitivanje iskustva stručnjaka o situacijama s kojima su se susretali u praksi vezano uz udomiteljstvo s perspektivom posvojenja. Prvi dio pitanja odnosio se na iskustva stručnjaka o početnim očekivanjima od udomiteljstva koja obično izražavaju potencijalni posvojitelji te o njihovoj spremnost na udomljavanje, odnosno ispitivalo se postoje li i kakve su zamijećene preferencije vezane uz spol, dob, nacionalnost i zdravstveno stanje djeteta. Sljedećim setom pitanja nastojalo se istražiti iz perspektive stručnjaka na što potencijalni posvojitelji obično nisu spremni te što teško prihvaćaju vezano uz specifičnost udomiteljstva u odnosu na posvojenje. Nadalje, pitanja su se odnosila i na uočene specifičnosti koje se javljaju kod smještaja djece u udomiteljsku obitelj kod potencijalnih posvojitelja u odnosu na tradicionalne udomitelje. Pred kraj intervju, stručnjake se pitalo o prednostima i nedostacima ovakvog oblika skrbi te ih se zamolilo da definiraju ključne čimbenike za uspješnu realizaciju posvojenja kojem je prethodilo udomiteljstvo s perspektivom posvojenja. Zadnjim pitanjem nastojalo se obuhvatiti mišljenje stručnjaka o mogućnostima unapređenja sustava skrbi za djecu u ovom području.

3.5. Obrada podataka

Tematsku analizu možemo definirati kao fleksibilnu metodu za identificiranje, tumačenje i izvještavanje o uočenim obrascima (Braun i Clarke, 2006.). Odabrana je kao metoda obrade prikupljenih podataka obzirom na sadržajne odgovore ispitanika i opseg prikupljenih podataka. Prikupljeni podaci kategorizirani su na način da su uočene podređene i nadređene teme za pojedino istraživačko pitanje. Nakon detaljnih i opetovanih čitanja transkripata, uočene su podređene teme koje su pobliže opisivale dijelove odgovora sudionika, a posljedično su se podređene teme mogle grupirati pod nazivima koji sveobuhvatno opisuju dobivene odgovore potkrijepljene citatima sudionika kroz rezultate i raspravu.

3.6. Etička načela

Prilikom provedbe istraživanja poštovana su etička načela dobrovoljnosti i informiranog pristanka sudionika, zaštita anonimnosti sudionika i povjerljivosti podataka, mogućnost odustajanja od sudjelovanja u istraživanju, kao i mogućnost uvida u dobivene rezultate istraživanja. Kao što je navedeno, protokol s pitanjima za intervju (*Prilog 1.*) su sudionici dobili na uvid prije samog intervjua, a u njemu je bio priložen i pisani dio o etičkim načelima. Uz to, sudionicima su prije početka intervjuiranja još jednom pročitana etička načela sudjelovanja u istraživanju, nakon čega su potvrdili svoju suglasnost za sudjelovanje u istraživanju.

4. Rezultati i rasprava

4.1. Situacije u kojima se stručnjaci susreću s udomiteljstvom s perspektivom posvojenja

Analizom odgovora sudionika istraživanja dobivenih na prvo istraživačko pitanje »**Kako stručnjaci opisuju situacije u kojima se susreću s udomiteljstvom s perspektivom posvojenja?**« dobivene su tri glavne teme: (1) Specifične okolnosti u kojima se pojavljuje interes korisnika za udomiteljstvom s perspektivom posvojenja; (2) Početna očekivanja potencijalnih posvojitelja od udomiteljstva s perspektivom posvojenja; (3) Potencijalne prepreke za prihvaćanje udomiteljstva s perspektivom posvojenja.

Navedene teme s pripadajućim podtemama prikazane su u tablicama 1, 2 i 3.

Tablica 1. Specifične okolnosti u kojima se pojavljuje interes za udomiteljstvom s perspektivom posvojenja

Nadređena tema	Podređene teme
Specifične okolnosti u kojima se pojavljuje interes korisnika za udomiteljstvom s perspektivom posvojenja	Rjeđe situacije u dosadašnjoj praksi, uz naznaku novih trendova
	Geografske razlike i specifičnosti pojedinih područja
	Tradicionalni udomitelji naknadno odlučuju posvojiti udomljeno dijete radi stvorenih čvrstih emocionalnih veza
	Primarna želja za ostvarenjem roditeljstva - udomiteljstvo kao prelazna opcija
	Različita spremnosti na otvoreno iskazivanje primarne motivacije

Stručnjaci obuhvaćeni ovim istraživanjem navode kako su se udomiteljstvom s perspektivom posvojenja susretali nešto **rjeđe u dosadašnjoj profesionalnoj praksi**, ali da uočavaju **naznaku novih trendova**; „*Možda na razini godine jedno ili dvoje slučajeva... ne često. Većina dolazi s jasno definiranim interesom žele li biti udomitelji ili posvojitelji.*” (1) „*Evo nekakav prosjek godišnje bude zainteresiranih 7 parova u našem Centru. Dakle, to su ljudi koji bi bazično posvojili dijete, međutim, nisu isključivi ni u pogledu udomiteljstva djeteta.*” (2) „*Sad se to nekako mijenja, sve češće se odlučuju i za udomiteljstvo djece niže školske dobi, koje kasnije onda i posvoje.*” (2) „*Pa recimo kod nas mislim da je to češće nego da se prijavljuju samo kao udomitelji.*” (9)

Također, **uočene su geografske razlike i specifičnosti pojedinih područja**, npr. vezano uz to je li na nekom području razvijeno tradicionalno udomiteljstvo ili ne ; „*Kod nas je najveći udio romske nacionalne manjine...naši posvojitelji vrlo rijetko žele posvojiti dijete romskog podrijetla, ali smo taj problem riješili udomiteljstvom.*” (3) „*Na našem području su većinom tradicionalni udomitelji.*” (8)

Nadalje, stručnjaci navode da se u praksi susreću sa situacijama u kojima **tradicionalni udomitelji naknadno odlučuju posvojiti udomljeno dijete** iako nikada prije nisu iskazivali želju da budu posvojitelji. Pritom primarni razlog kod njih nije želja za realizacijom roditeljske uloge jer su je neki već i ranije realizirali kroz biološko roditeljstvo, već su to stvorene **čvrste emocionalne veze** između udomitelja

i udomljenog djeteta na čijoj strani su naknadno stečene pretpostavke za posvojenje; „*To je bila situacija u kojoj je udomljena djevojčica stekla pretpostavke za posvojenje s 10,12 godina... udomiteljica kod koje je odrasla, gledala je na nju kao svoje dijete i onda se javila da bi bila posvojiteljica...*” (2) „...*to su ljudi koji nisu bili obrađeni kao posvojitelji nego su tradicionalni udomitelji ili imaju svoju biološku djecu. Kada su uvidjeli da se situacija kod djece koja su trenutno kod njih razvija u smjeru lišenja roditeljskog prava za biološke roditelje, onda su se naknadno javili na obradu za posvojitelje jer žele da to dijete ostane kod njih u obitelji.*“ (5) *Bili su klasični, tradicionalni udomitelji, dobili su jednog malog dečkića u kojeg su se eto, oni zaljubili. Odlučili su se na obradu za posvojitelje i na posvojenje.*(5) „*Naši tradicionalni udomitelji nakon udomiteljstva razvijaju privrženost s tom djecom, i onda ustvari iz tog statusa udomitelja znaju postati posvojitelji.*” (2) „...*tradicionalni udomitelji, bili su isključivo za udomljavanje, ali je dijete duže vremena bilo kod njih, i kad je steklo uvjete za posvajanje, oni su se javili da bi posvojili to dijete, ...imali smo više takvih situacija.*“ (4)

Najveći broj ispitanih stručnjaka navodi kako je potencijalnim posvojiteljima koji prihvate ideju udomiteljstva, ipak **primarna motivacija želja za ostvarenjem u ulozi roditelja**. Neki od njih opciju udomiteljstva spremni su prihvatiti zbog pozitivnih primjera iz vlastite okoline „*Netko koga oni poznaju je već udomljavao...ili su oni sami bili udomljeni*”(1), dok drugi spremnosti na udomiteljstvo izražavaju primarno zato jer su se spremni posvetiti brizi o nekom djetetu „*Žele pružiti nekom djetetu topli dom...*”(2) *Njihova je motivacija je pružiti djeci zaštitu, pružiti mogućnost odrastanja u obitelji.*“(4) *Primarni razlog im je da preuzmu brigu o nekom djetetu, da ispune svoju potrebu da brinu o nekom. Oni koji na to pristanu nije im toliko važno da u konačnici posvoje, nego da imaju dijete o kojem se mogu brinuti.*“(10)

Stručnjaci prepoznaju da potencijalni posvojitelji koji su primarno zainteresirani biti roditelji, na **udomiteljstvo** gledaju **kao prelaznu opciju**: „*Oni nama kažu da bi udomili dijete za koje se zna da će jednog dana imati pretpostavke za posvojenje*” (6) „*Primarni motiv njima je zapravo roditeljstvo. Kroz udomiteljstvo, oni se bolje pripreme na posvojenje. Imaju mirniju dušu kada dođe do čina posvojenja jer su saznali sve o djetetu, o njihovim roditeljima.*“ (8) „...*znam jedan slučaj gdje je*

udomiteljstvo trajalo 7 godina pa se pokrenulo posvojenje. To je bio par koji se prvo obradio za posvojitelje, ali s obzirom da su dugo čekali, odlučili se na obradu za udomitelje i to je sad jedna pozitivna priča“(10).

Nadalje, stručnjaci su navodili različita iskustva oko **spremnosti osoba na otvoreno iskazivanje primarne motivacije** za posvojenjem ili udomiteljstvom „Nisam do sada imala slučaj da su se predstavili s jednim motivom, a da se kasnije ispostavilo da žele nešto drugo...” (1) „Situacije su različite... Neki otvoreno kažu mi smo u registru posvojitelja, čekamo toliko i toliko, od prijatelja smo čuli da postoji opcija da budemo udomitelji... neki iskreno kažu, no prije je bilo i situacija da nismo znali da su ljudi obrađeni kao potencijalni posvojitelji, a došli su nam na obradu i kao udomitelji.” (2) „Otvoreni su, nema tu nekih skrivenih motiva. Znaju, vide i procjene situaciju, a posebno sada kroz edukacije, mislim da su njima vrlo jasne te razlike, da svjesno ulaze u tu priču.“(8)

Tablica 2. Početna očekivanja potencijalnih posvojitelja od udomiteljstva s perspektivom posvojenja

Nadređene teme	Podređene teme
Idealizirana očekivanja	Malo dijete bez ili s lakšim zdravstvenim teškoćama koje nije romske nacionalnosti
	Napušteno dijete iz siromašne obitelji
	Dijete koje nije iskusilo teške traume
	Očekivanje da udomiteljstvo „jamči“ brže posvojenje
Ambivalencija i potreba za dodatnim informacijama	Nejasnoće oko pravnih određenja
	Nesigurnost
	Potrebno vrijeme za odluku
	Suočavanje s realitetom uz ohrabrivanje stručnjaka
	Odustajanje nakon detaljnog informiranja
	Prevladavanje početne nesigurnosti i prihvaćanje opcije udomiteljstva

a) *Idealizirana očekivanja*

Analiza profesionalnih iskustva stručnjaka pokazala je da potencijalni posvojitelji koji su otvoreni za opciju udomiteljstva, u početku često imaju nerealna očekivanja i **idealiziranu sliku** o udomljavanju i posvajanju djece. Kao što biološki roditelji priželjkuju rođenje zdravog djeteta, tako se potencijalni posvojitelji nadaju da će u ulozi udomitelja i budućeg posvojitelja imati prilike skrbiti o **malom djetetu bez zdravstvenih poteškoća** „Očekuju da će dobiti bebicu bez ikakvih zdravstvenih poteškoća“ (1) *zdravo dijete* (2), „0-4 godine i da je dijete zdravo, takvih je najviše“ (8) *Žele mlađu djecu, djecu koja nemaju neke veće zdravstvene probleme*“ (6) *Još nisam susrela ni jedan par koji bi rekli da bi uzeli dijete bilo s intelektualnim ili nekim tjelesnim oštećenjem.*“ (2) ili **s lakšim zdravstvenim teškoćama** koje nisu trajne; *“ako se radi o laganom motoričkom zastoju što bi se dalo fizikalnim vježbama rehabilitirati, to im nije problem, kao i neke logopedске vježbe”* (5). Stručnjaci uočavaju da je među potencijalnim posvojiteljima ima i onih koji su spremni udomiti dijete s teškoćama te se dobro nose s takvom situacijom; *„...imamo potencijalne posvojitelje-udomitelje koji bi se mogli nositi s nekim manjim teškoćama djeteta, kao i one koji su prihvatili djecu koja imaju vrlo teške i zahtjevne teškoće i potrebe. Dobro se nose s time.“*(3) *„Udomitelji-posvojitelji su definitivno spremniji proširiti svoje granice dobi, zdravstvenih poteškoća.“* (10) U ovom kontekstu stručnjaci naglašavaju važnost otvorene komunikacije oko spremnosti preuzimanja brige o djeci s teškoćama; *“Neki kažu da ne bi udomljavali djecu s teškoćama. Tu je važno da stručnjak pita što podrazumijevate pod tim. Treba s njima razjasniti na koje teškoće to oni ne bi pristali, jer su teškoće u razvoju vrlo širok pojam. Uglavnom nam kažu „mi ne bi dijete s autizmom, sa cerebralnom paralizom, u kolicima i slično...”* (4) *Također, trebaju biti svjesni da se neki razvojni rizici ne mogu vidjeti u tako ranoj razvojnoj dobi, da trebaju biti spremni prihvatiti da će se kod neke djece moguće kasnije manifestirati razvojne teškoće ...”* (6)

Stručnjaci sudionici istraživanja uočili i duboko ukorijenjene predrasude i **nespremnost na udomljavanje djeteta romske nacionalne pripadnosti**; *„Neki kažu da ne bi udomili ni posvojili dijete druge nacionalnosti, najčešće romsku djecu. Nekima je ta nacionalnost bitna i oni imaju pravo to reći i to se u registru naznači kao*

njihova želja i preferencija koju mi poštujemo.”(1) „Bez obzira na to što su napravljeni veliki, veliki pozitivni pomaci da bi se te predrasude riješile, one su još uvijek tu, itekako prisutne i sa njima se svakodnevno borimo...i daju posebnu notu, značajku i u postupcima udomljavanja i u postupcima posvojenja.“ (3) Ipak, postoji manji broj interesenata kojima nacionalnost nije uvjet; *Zdravstveno stanje i niža dob djeteta im je važna, nacionalnost ne.*“ (9) Na slične nalaze upućuje i provedeno istraživanje (Blažeka Kokorić i sur., 2016.) na temelju analize dokumentacije Centra za socijalnu skrb Zagreb o 59 djece koja čekaju na posvojenje s ispunjenim pretpostavkama za posvojenje koje je pokazalo također da nema razlika između djece romske nacionalne manjine u usporedbi s djecom drugih nacionalnosti, ali se istovremeno prema procjenama stručnjaka pripadnost romskoj manjini navodi kao prepreka u realiziranju posvojenja kod čak 8 od 12 djece. Stručnjaci nadalje opisuju idealizirana očekivanja da će imati prilike postati roditelji “savršenom djetetu”:
“*Mislim da imaju dosta idealiziranu sliku kao iz filmova da će doći u dom, naći savršeno dijete, lijepo, malo i slatko s plavim očima.*“ (3) „*Mislim da imaju neku idealističku sliku da će dobiti malu, slatku, plavu djevojčicu s kikiricama i velikim očima koja će ih zagrliti i to će biti to, mislim da jako idealiziraju cijelu priču.*“ (7).

Nadalje, stručnjaci primjećuju da među potencijalnim posvojiteljima koji su zainteresirani za udomiteljstvo postoji romantizirana ideja da će imati prilike skrbiti o **napuštenom djetetu koje dolazi iz siromašne obitelji** i koje neće imati nikakve kontakte s biološkom obitelji; „*Misle da su djeca u domu ili udomiteljskoj obitelji jer se roditelji iz nekih financijskih razloga ne mogu brinuti o njima.* (4) *koju su roditelji jednostavno ostavili, koja nema nikakva sudska ročišta ispred sebe... bez raznih problema, bez tzv. „prtljage” koja će kroz par mjeseci postati njihova.* (1) „*koje dolazi iz siromašne obitelji.*“ (6) „*da neće imati neke kontakte sa biološkim roditeljima i ostalim srođnicima.*” (5) „*...da ima što manje kontakata, i ako ima kontakte da su što rjeđi kontakti s biološkim roditeljima.* (4)

Stručnjaci primjećuju da potencijalni posvojitelji priželjkuju udomiti **dijete koje nije iskusilo teške traume.** „*Uglavnom žele da djeca imaju što manje loših iskustava, trauma, sjećanja, što je teško. U takvoj skupini djece vrlo rijetko će biti djeca s ispunjenim pretpostavkama za posvojenje.* (8) *...oni ne mogu niti pojmiti na koji sve*

način roditelji mogu zakazati u skrbi o djetetu. Dolaze djeca koja nemaju razvijene nikakve higijenske navike, ne povlače vodu za sobom u zahodu... mislim najbanalnije, uz sve moguće druge probleme u ponašanju... prkošenje autoritetu, samoozljeđivanje...“ (6)

U konačnici, ono što stručnjaci ističu kao jedan od većih problema je što potencijalni posvojitelji očekuju da će kroz udomljavanje djeteta dobiti „prešutnu garanciju” da će moći brže posvojiti dijete, a sam ishod im zapravo nitko unaprijed ne može jamčiti; „Očekuju da im nećemo dati dijete koje će morati vratiti za dvije godine biološkim roditeljima, već neko dijete gdje već poznajemo obitelj i znamo da je već bilo posvojenja starijih braće i sestara, ili neko dijete čiji su roditelji pokojni, a nema srodnika ili dijete za koje znamo da će roditelji dati suglasnost za posvojenje.” (2) „U posljednje vrijeme isključivo nam se javljaju potencijalni posvojitelji koji kroz udomiteljstvo žele na brži način posvojiti.“ (4) „Oni tada misle da oni tako prije mogu doći do posvojenja. (5) „Nadaju se da će na taj način doći brže to toga da se ostvare kao roditelji.“ (7)

b) Ambivalencija i potreba za dodatnim informacijama

Stručnjaci navode da prilikom prvih kontakata i dolazaka potencijalnih posvojitelja u CZSS s idejom udomljavanja djeteta primjećuju kod njih **prisutne nejasnoće** oko pravnih određenja i razlikovanja pojmova posvojenje, udomiteljstvo, skrbništvo pa stoga naglašavaju da je važno precizno ih informirati o svemu, uz navođenje što više konkretnih primjera. ; „Ljudi često ne znaju razliku što znači biti udomitelj, što skrbnik, a što posvojitelj.” (6) „...ne znaju svi tu razliku da posvojenjem stječu sva prava i dužnosti kao biološki roditelji, dok s udomljavanjem to nije slučaj, da tu ako roditelji nisu lišeni prava na roditeljsku skrb, da i dalje sudjeluju u životu svoje djece, da se i dalje oni pitaju vezano uz suglasnost oko upisa u vrtić, u školu, kod odlazaka na nekakve izlete ili bilo kakva suglasnost treba, tu su biološki roditelji moraju dat tu suglasnost.“ (4) „...ne znaju da dijete kod njih može biti udomljeno 2 dana ili 19 godina”(1)

Nadalje, navode da je prilikom prvog informativnog razgovora vidljiva naglašena **nesigurnost** potencijalnih posvojitelja hoće li se moći nositi sa činjenicom da je

udomiteljstvo privremeni oblik skrbi te da postoji mogućnosti povratka djeteta u biološku obitelj. Shodno tome, obično im je potrebno **određeno vrijeme** da bi donijeli konačnu odluku: „Imam osjećaj da ljudi kad odlaze od mene iz ureda da im je stotinu pitanja iznad glave i zato im uvijek kažem: Otiđite doma, prespavajte, razmislite... dam broj telefona, mail pa kad Vam se sve to skupa slegne, dođite ponovno ili nazovite ili pošaljite mail ako imate još kakvo pitanje.” (1)

Sudionici istraživanja navode da je tu važna uloga stručnjaka koji ima obvezu pružiti potencijalnim posvojiteljima sve potrebne informacije, **suočiti ih s realitetom, ali ih i ohrabriti**: „Ja im kažem i na prvom sastanku da je to jedno prekrasno iskustvo i da će morati puno dati od sebe, ali da će i zato dobiti nazad puno od te djece.” (1) „Ja osobno sa udomiteljima, posvojiteljima i obiteljima koji žele oba ta statusa, često razgovaram o tome u kojem segmentu je dobro ostati otvoren, što će pomoći djetetu u nekim kriznim trenucima, pogotovo u pubertetu, od nas uvijek mogu dobiti podršku.“ (3) „Treba pronaći način da ti ljudi budu malo zaštićeniji, da se mogu više opustiti i ohrabriti, jer velim, ta količina rizika koja se njima pušta u život je definitivno demotivirajuća. (4)

Praksa pokazuje da **nakon detaljnog informiranja** neki potencijalni posvojitelji **prevladaju početnu nesigurnost i prihvate opciju udomiteljstva** „Potencijalni posvojitelji su bili informirani o udomiteljstvu i rekli su „Mi to ne možemo“. Međutim, onda su to "proradili", vratili se i rekli „ok, tko zna, kada bi mi mogli biti roditelji, zašto ne bi nekom pružili priliku...“ (9), dok drugi **odustanu od ideje udomljavanja djeteta**; „Moram reći nažalost da se veći broj nikad više ne javi” (1) „Kad ljudima koji dođu s tom namjerom ispričamo cijelu sliku, oni nama odustaju od udomiteljstva.“ (7) „Pa gledajte, oni najčešće tu odustanu, već prije same realizacije udomljavanja djeteta.“ (3)

Oni koji se odluče za udomljavanje djeteta, izražavaju očekivanje od CZSS da budu detaljno i transparentno upoznati sa svim informacijama koje se tiču karakteristika djeteta i njegovog pravnog statusa, te mogu računati da se biološki roditelji trebaju pridržavati dogovora „Generalno njihovo očekivanje je da se maksimalno uredi odnosi tog djeteta s biološkim roditeljima, da bude jasna situacija. Da ne bude skriveno, da im je jasan status sudskog postupka, jasan plan Centra, da su roditelji

upoznati s time...da znaju sve što je poznato u vezi djeteta. Da ako dijete ima teškoće...Komunikacija i istina. Iako ne možemo znati sve o djeci što će isplivati u pubertetu, ali ono što znamo, moramo im reći i to je u redu da očekuju”(8) „Očekuju da imaju sve informacije transparentne, što se tiče djeteta, u svim segmentima, pogotovo zdravstvenog statusa, funkcioniranja bioloških roditelja...Imaju očekivanja da susreti s njima proteknu uredno, da se roditelji pridržavaju dogovora. Žele znati svoja prava kao udomitelja.“ (9)

Tablica 3. Potencijalne prepreke za prihvaćanje udomiteljstva s perspektivom posvojenja

Nadređene teme	Podređene teme
Prepreke koje proizlaze iz straha i nepovjerenja prema biološkoj obitelji	Obveza kontaktiranja s biološkom obitelji
	Saznanje da biološki roditelji često imaju pravo znati njihovu adresu
	Manja sredina u kojoj je nemoguće izbjeći kontakt s biološkim roditeljima
	Mogućnost povratka djeteta u biološku obitelj
	Mogućnost posvojenja djeteta u drugu obitelj
Prepreke koje proizlaze iz neprilagođenog sustava i zakonodavstva	Nedovoljna dostupnost prava i usluga
	Nedostatak stručne podrške
	Neusklađenost zakonske regulative
	Tromost sustava i dugotrajnost postupka

A) Prepreke koje proizlaze iz straha i nepovjerenja prema biološkoj obitelji

Potencijalnim posvojiteljima primarna je motivacija ostvariti svoju roditeljsku ulogu. Ukoliko razmišljaju žele li prihvatiti i opciju udomljavanja djeteta bez odgovarajuće roditeljske skrbi, trebaju biti detaljno upoznati o svim specifičnostima i razlikama između takvog oblika skrbi u odnosu na posvojenje. Neke specifičnosti udomiteljstva u odnosu na posvojenje nerijetko potencijalni posvojitelji doživljavaju kao velike prepreke.

Stručnjaci koji su sudjelovali u ovom istraživanju navode da je jedna od takvih prepreka koja se javlja već prilikom prvog informiranja potencijalnih posvojitelja o razlikama između posvojenja i udomiteljstva, prihvaćanje činjenice da će u slučaju udomljavanja djeteta vrlo vjerojatno trebati **kontaktirati sa članovima biološke obitelji udomljenog djeteta**; „*To im je uglavnom iznenađujuće jer ne razlikuju pojam oduzimanja roditeljske skrbi i oduzimanja prava na život s djetetom.*” (1) Potencijalni posvojitelji, suočeni s tom informacijom, često negoduju zbog kontakata s biološkim roditeljima kojeg bi ranije izbjegli; „*Obično kažu da bi radije udomili dijete za koje postoje veće šanse da roditelj neće s njim kontaktirati... ili predlažu da dijete dovode na kontakte s roditeljem, ali da oni osobno ne moraju kontaktirati...*” (2) „*Prvo im kažemo da kada se odluče na udomiteljstvo, da dobivaju i roditelje. Mislim da je važno da prihvate taj dio da će dijete doći s obrascima ponašanja koje je usvojilo u primarnoj obitelji, i da će s vremenom morati pokazati trud i strpljenje.*” (8) „*Nisu pripremljeni na kontakte s biološkim roditeljima.*” (7) „*Najčešće prihvaćaju tu činjenicu i opet oni pokušavaju tu nekako pregovarati i vidjeti da li bi ikako mogli udomiti dijete da nema kontakte ili da ima minimalne kontakte sa biološkim roditeljima.*” (4)

Ipak, neki potencijalni posvojitelji u tome ne vide problem već izražavaju spremnost na kontakte s biološkom obitelji „*Mislim, većinom prihvaćaju da se ti susreti moraju održati.*” (8) „*Pa nije s tim bilo problema. Znam primjera i u kojima je udomiteljska obitelj, dapače, poticala te kontakte i susrete s biološkom obitelji i trudili su se da to bude kako treba.*” (9)

Uz obvezu kontaktiranja s biološkim roditeljima, stručnjaci naglašavaju da veliku prepreku i razlog za obeshrabrivanje predstavlja saznanje da **biološki roditelji najčešće imaju pravo na informaciju u kojoj udomiteljskoj obitelji i na kojoj adresi su im smještena djeca**, naročito ako se radi o manjoj sredini u kojoj je velika mogućnost da jedni druge poznaju i susreću; „*Ta je stvar najčešće presudila i posvojitelje obeshrabrila u daljnjem razmišljanju o mogućnosti obavljanja udomiteljstva sa ciljem posvojenja djeteta...To je, velim, možda specifičnost naše male sredine.*” (3) „*...već samim time što roditelj ima adresu udomitelja, to ih dosta uplaši..., no neke i ne, neki kažu mi smo spremni nositi se s tom činjenicom*” (4) „*Oni*

bi radije da se to negdje drugdje odvija. Nekako, nisu spremni svoj život dijeliti s neznancem, da im netko dolazi u kuću, nepovjerljivi su.“ (5)

Iznimno, biološki roditelji nemaju informaciju o adresi na kojoj su smještena djeca isključivo u situacijama kada postoji ugroza djetetovog života i zdravlja. „...kad sud zabrani da se biološkim roditeljima daje adresa udomitelja, nego im daju samo imena i prezimena... No to su neke iznimne situacije, u 90% slučajeva roditelji znaju gdje je dijete udomljeno i to potencijalnim posvojiteljima koji žele udomiti dijete jako naglasimo...” (2)

Ipak, neki potencijalni posvojitelji unatoč tome izražavaju spremnost na suradnju te žele udomiti dijete bez obzira što će njihova adresa biti najvjerojatnije dostupna biološkim roditeljima. „Neki ljudi stvarno nemaju s tim problem. Razmišljaju na način da ako netko dođe i pokuca na vrata da im u svako doba mogu reći što ih zanima. „Evo, netko drugi je donio odluku da vaše dijete živi s nama, evo dogovorit ćemo se, ajmo vidjeti šta je najbolje.“ (8)

No, nije svim biološkim roditeljima važno znati na kojoj adresi su im smještena djeca niti imaju namjeru ometanja udomitelja. Susreti se mogu održavati i na neutralnoj lokaciji; „Većina bioloških roditelja bez problema pristane na te susrete i u parku, Centru, nije im to napeto da sad moraju znati adresu udomitelja. „ (8) „Taj dio im treba dobro pojasniti. Trebaju im informacije što to znači ako imaju njihovu adresu, koje su njihove mogućnosti, kako se s tim nositi.“ (9)

Nadalje, prilikom inicijalnog razgovora potencijalne posvojitelje-udomitelje upoznaje se i sa **mogućnošću da se udomljeno dijete vrati u svoju biološku obitelj**, naravno ukoliko se ispostavi da su se okolnosti promijenile i da je to u najboljem interesu djeteta. „Kod udomiteljstva vi dijete uzimate privremeno na skrb, dok se ne vidi hoće li biološki roditelj stvoriti uvjete za povratak djeteta ili se to neće dogoditi” (2)

Isto tako, štiti najbolji interes djeteta u nekim slučajevima može značiti donijeti odluku **da dijete bude posvojeno u neku drugu, a ne u udomiteljsku obitelj**. Takve situacije se ne događaju često u praksi, ali postoje. „Naša sredina je vrlo mala, postojalo je opasnosti od toga da, ali i prijetnje da naudi i djetetu i budućim

posvojiteljima...i tu smo došli do toga da nije u interesu djeteta ni posvojitelja, da je rizik preveliki, tu smo donijeli odluku da će se dijete posvojiti negdje drugdje.“ (3)

Važno je naglasiti odmah na početku da postoje okolnosti u kojima bi Centar mogao zaključiti da je premještaj nužan, kao i navesti moguće primjere. Potencijalni posvojitelji na ta saznanja najčešće reaguju negodovanjem, a u nekim slučajevima to je bio i uzrok odustajanja od ideje udomiteljstva; *„To zna biti jedan od razloga odustajanja potencijalnih posvojitelja od udomiteljstva. Oni kažu da je problem što će se s tim djetetom sigurno povezati, a onda će otići, što zapravo može biti dodatno bolno. Ne znam evo, nikoga kome je to bilo ok. Svima je trebalo jedno vrijeme da to procesuiraju.“ (9)* *„Mislim da je to jedan od glavnih razloga zašto i odustaju od ideje za udomiteljstvom.“ (6)*

Međutim, uvijek postoje oni kojima to ne predstavlja prepreku jer odbijaju misliti da se to njima može dogoditi *„To da bi se dijete možda moglo vratiti roditeljima, to ih sigurno mori, ali ne vjeruju u to da je moguće.“ (8)* ili im njihova odlučnost i čvrst stav pogoduju u prihvaćanju rizika da dijete ipak može biti posvojeno u drugu obitelj *„Ovi koji se za to baš odluče, nemaju problem s prihvaćanjem tog rizika...“ (10)*

Za neke potencijalne posvojitelje edukacija o posvojenju i udomiteljstvu, kao i razgovor s ostalim polaznicima može biti važan dio podrške u prihvaćanju svih potencijalnih rizika koji dolaze s posvojenjem i udomiteljstvom djeteta. *„Mislim da im je nakon što prođu školu za posvojitelje, lakše to prihvatiti i već oni to među sobom malo prorade, pričaju s drugim polaznicima.“ (10)*

Nadalje, neki potencijalni posvojitelji izražavaju otpor prema održavanju kontakata šire obitelji djeteta s udomljenim djetetom, osobito ako do interesa dolazi tek nakon ispunjenih pretpostavki za posvojenje. *„Oni često teško prihvaćaju proširene članove obitelji, koji ne posjećuju djecu, ne iskazuju nikakav interes, tetke, bake...Onda, kad čuju da dijete ide na udomljavanje ili posvojenje, odjednom se svi uključe jer imaju pravo na susrete. To ih živcira i teško prihvaćaju da sad neki ljudi koji se nisu nikad interesirali za njega otkako je dijete u Domu, sad odjednom nešto traže.“ (8)*

B) Prepreke koje proizlaze iz neprilagođenog sustava i zakonodavstva

Kao što je već ranije navedeno, osobe koje se javljaju u Centar u namjeri bilo da posvojene dijete, bilo da kao opciju prihvate i udomiteljstvo djeteta, obično priželjkuju dijete bez zdravstvenih poteškoća. Ipak, većina njih je spremna prihvatiti dijete s manjim zdravstvenim teškoćama; „...*ako se radi o laganom motoričkom zastoju što bi se dalo fizikalnim vježbama rehabilitirati, to im nije problem, kao i neke logopedске vježbe.*“ (5) „...*neke blaže teškoće koje je lakše ispraviti.*“ (7)

Rijetki su udomitelji koji bi bili spremni prihvatiti dijete koje je u nekom od terapijskih tretmana, ali kada izraze spremnost, nailaze na **prepreke koje proizlaze iz nedovoljne dostupnosti prava i usluga** zbog kojih u konačnici, odustanu: „*I na to ih upozoravam, da su naša djeca uglavnom u tretmanu kod psihologa, logopeda i sl. te da ih se mora odvoziti na kontrole i preglede kod specijalista... I onda nastaju problemi jer smo mi malo mjesto koje ne može osigurati mrežu podrške koju trebaju djeca pa su naši udomitelji prisiljeni voziti djecu u Zagreb i to predstavlja određene probleme...*“ (1) „*Mi unutar obrade imamo neku našu tablicu vezano baš za karakteristike djece, onda se oni tu izjasne od 1 do 5 na što bi pristali a na što ne. Uglavnom blaži oblici, što ne treba puno angažmana, nečeg što je lakše ispravljivo. Imaju strah od djece s dijabetesom, mentalnim teškoćama, strah od djece s poteškoćama sa sluhom i vidom. Mislim da nemaju dovoljno kapaciteta da preuzmu brigu o takvoj djeci.*“ (7)

Neusklađenost zakonske regulative čini skup prepreka koje stručnjaci također prepoznaju kao demotivirajući faktor za bavljenje udomiteljstvom kod potencijalnih posvojitelja, a očituje se u nedostatku potpore udomiteljima u pogledu njihovih prava. „*Trenutačna zakonska regulativa je da posvojenje i udomiteljstvo nemaju veze jedno s drugim, međutim...Mi moramo biti svjesni da to itekako ima veze i da bi to bilo potrebno ozbiljno sjesti i o tome raspraviti.*“ (3)

Ističe se primjer nemogućnosti konzumiranja osobnih prava djeteta ukoliko su djeca smještena u udomiteljsku obitelj „*Govorimo o nekim stvarima unutar zakona koje su nelogične. Pravo na osobnu invalidninu stječe dijete koje ima teško oštećenje zdravstvenog stanja, to je osobno pravo. Isti taj zakon je onemogućio djetetu da koristi*

svoju osobnu invalidninu ukoliko je smješteno u udomiteljsku obitelj... To je suludo.”(7)

Rezultati istraživanja pokazuju da potencijalni posvojitelji ukoliko se odluče za udomiteljstvo trebaju biti spremni i na prepreke koje se tiču ostvarivanja drugih prava poput nedovoljne dostupnosti vrtića, nemogućnost otvaranja bolovanja, teškoća oko dobivanja potrebnih roditeljskih suglasnosti i slično „*Nemaju mogućnost niti otvoriti bolovanje na to dijete kao udomitelji, nemaju mogućnost da im to dijete bude porezna olakšica, nemaju mogućnost da su u vrtiću, taj dio im isto predstavlja problem. Recimo ukoliko dođe do neke hitne intervencije, dođe do operacije, oni nemaju prava jer nisu roditelji... taj dio je otežavajući.*“ (9) *“Trebaju i zakonski popratiti neke stvari, kao recimo, porodijsku naknadu, da mi možemo djecu udomljenu smještavati bez problema u vrtiće što trenutno nije situacija, da imaju pravo na besplatne vrtiće, a ne da djeca koja nemaju prebivalište u Gradu Zagrebu da ti udomitelji moraju platiti ekonomsku cijenu vrtića koja je inače 1900kn.”* (5) Nedostupnost vrtića osobito je problem zaposlenim udomiteljima ukoliko ne postoje druge mogućnosti čuvanja djeteta; „*Urbano udomiteljstvo je takvo da su ti roditelji zaposleni udomitelji, i mi njima moramo osigurati i neke druge servise. Znači, ako mi tu djecu ne možemo uključiti u vrtiće, tih servisa nema. Plaćen porodijski dopust, da možemo i bebe smjestiti.*“ (5),

Iz iskustva stručnjaka, za potencijalne posvojitelje veliku prepreku predstavlja i **tromost sustava te dugotrajnost sudskih postupaka** koji prethode lišenju roditeljske skrbi.

Stručnjaci navode da potencijalni posvojitelji obično očekuju da će nakon dobivanja dozvole za udomiteljstvo, odmah dobiti i dijete na smještaj no onda se suoče sa razočaranjem zbog tromosti sustava „*Oni misle odmah kad dobiju dozvolu, odmah je dijete u rezervi, čeka.*“ (6).

Nadalje, demotivira ih i spoznaja o dugotrajnosti sudskih postupaka vezanih uz lišenje roditeljske skrbi za udomljeno dijete; „*Postupci lišenja roditeljske skrbi na sudu traju jako, jako dugo. Majka je napustila bebu, otac u zatvoru. Mi smo lišenje za to dijete pokrenuli odmah, a postupak je trajao 7 godina! Udomiteljima je bilo jako žao što se*

posvojenje nije moglo dogoditi prije nego što je on krenuo u školu jer je promijenio prezime. Brinulo ih je da ne bude dijete stigmatizirano, da mu se ne rugaju...“ (10) „Čini mi se da imaju preveliku vjeru u sustav koji je trom. Da dođu s velikim očekivanjima i od nas kao Centra, a mi nažalost ne možemo adekvatno odgovoriti na ta očekivanja a tiču se zauzimanja za to dijete. Predmeti koji se odnose na djecu koja idu na udomiteljstvo nisu pravno riješeni, to su predmeti na kojima se stalno radi. Mi moramo pisati 10 požurnica sudu da se odredi ročište, da se nešto napiše, pokrene, odredi. Udomitelji-posvojitelji na to gledaju kao da mi na to sve možemo utjecati, kao da mi to možemo ubrzati.“(3) „Ljudi misle da je to sve u rukama Centra ili jedne osobe koja tu nešto radi pa onda kak' ona odluči, tak' je, a odluči onak' kak' joj se tko sviđi.“ (8)

4.2. Prednosti i nedostaci udomiteljstva s perspektivom posvojenja

Analizom odgovora sudionika istraživanja dobivenih na drugo istraživačko pitanje »**Koje prednosti i nedostatke stručnjaci ističu vezano za udomiteljstvo s perspektivom posvojenja?**« dobivene su dvije glavne teme: (1) Prednosti udomiteljstva s perspektivom posvojenja i (2) Nedostaci udomiteljstva s perspektivom posvojenja. Navedene teme s pripadajućim podtemama prikazane su u tablicama 4 i 5.

Tablica 4. Prednosti udomiteljstva s perspektivom posvojenja

Nadređene teme	Podređene teme
Prednosti udomiteljstva s perspektivom posvojenja	Prevenција retraumatizacije djeteta
	Razvijanje snažnijeg osjećaja pripadnosti djeteta novoj obitelji
	Prevenција situacija prekida smještaja s kojima se teško nose i udomitelji i udomljena djeca koja idu na posvojenje
	Kvalitetno međusobno upoznavanje prije zasnivanja posvojenja
	Prevenција situacija u kojima posvojitelji odustaju od djeteta nakon realizacije posvojenja ili rođenja biološkog djeteta

Posvojenjem u obitelj u kojem je dijete prethodno bilo udomljeno, stručnjaci smatraju da se može **prevenirati retraumatizacija djeteta** zbog izdvajanja iz obiteljske sredine u kojoj se dijete prilagodilo. Sudionici istraživanja najveću prednost udomiteljstva s perspektivom posvojenja prepoznaju upravo u sprječavanju situacija u kojima se „čupa” iz udomiteljske obitelji dijete koje je tamo već „pustilo korijenje”, u prevenciji kidanja stvorenih emocionalnih veza i preseljenja u novu, nepoznatu posvojiteljsku obitelj u kojoj dijete mora krenuti ispočetka s prilagodbom. *„Da se djeca ne čupaju iz te obitelji i da oni negdje drugdje idu...mi zaista ne vidimo koji bi to bio interes. To dijete koje je stvorilo emocionalnu privrženost udomiteljima, ako su ga oni spremni posvojiti onda bi zaista bilo najbolje da ga oni i posvoje.“ (5) „Dakle, da sačuvamo taj jedan kontinuitet i da ne izlažemo dijete novoj traumatizaciji vezano uz izdvajanje” (9), ...da se dijete ne seljaka iz obitelji u obitelj. To je svakako prednost za dijete i...tu je i traumatizacija djeteta manja i mislim da se stvaraju jače i bolje emocionalne veze privrženosti.“ (4) „Nije dobro za dijete da se izdvoji iz obitelji i smjesti se u udomiteljsku obitelj i onda nakon dvi-tri godine moramo tražiti drugu obitelj di će bit' posvojeno.“ (6) „Zato što je u interesu djeteta da ne mijenja 5 lokacija prije nego što bude posvojeno. Pogotovo kad su bebe u pitanju... kad baš iz rođilišta odvedemo dijete u neku udomiteljsku obitelj da nakon 3 godine ne mijenja opet obitelj.“ (7)*

Stručnjaci naglašavaju važnost očuvanja kontinuiteta koje dijete u ranoj dobi stječe sa skrbnicima koji o njemu brinu. *„...da se ne kidaju veze, da se ne stvara dodatna trauma i stres.“ (3) „Dijete je izdvojeno iz svoje biološke obitelji, ako je neke veze stvorilo kod udomitelja i zove ih mama i tata, što najčešće kod nas bude. Sad se opet dijete čupa iz te obitelji i stavlja se u neku treću obitelj koju ne poznaje...” (1)*

Nadalje, stručnjaci ističu da se smještajem djeteta u udomiteljsku obitelj s perspektivom posvojenja **razvija snažniji osjećaj pripadnosti djeteta novoj obitelji**. Za pravilan rast i razvoj djeteta neophodno je osigurati stabilno obiteljsko okruženje koje će mu osigurati potrebnu podršku uz ljubav i toplinu (Jones Harden, 2004.). U obitelji udomitelja koji su otvoreni i za opciju posvajanja većoj mjeri se zadovoljava djetetova potreba za pripadanjem, dijete dobiva snažniju poruku „ti si naš, nisi tu samo na smještaju.”

Stručnjaci navode kao prednost udomiteljstva s perspektivom posvojenja i **prevencija situacija u kojima se udomitelji vrlo teško nose s prekidima udomiteljstva što otežava proces prilagodbe na djeteta posvojenje**: „S druge strane, udomitelji koji su imali to dijete i isto tako su stvorili veze s njim, osjećaju se izdano, pogotovo ako su oni bili spremni posvojiti... mogu čak sabotirati postupak posvojenja u drugu obitelj, govoriti djetetu protiv posvojitelja...” (1)

Također, u udomiteljstvu s perspektivom posvojenja vide priliku za **kvalitetno međusobno upoznavanje prije zasnivanja posvojenja**. S obzirom da kroz udomiteljstvo s perspektivom posvojenja udomitelji prihvaćaju rizik da djetetu samo privremeno pružaju skrb, stvara se manji pritisak i na dijete i na njih da moraju „kliknuti“ odmah. „Dijete dobije priliku stvarno upoznati tu obitelj u koju je najprije udomljeno, ima prilike postepeno razviti privrženost za buduće posvojitelje. To je velika prednost za dijete, to je interes djeteta”.(2) „Isto tako i potencijalni posvojitelji imaju prilike upoznati dijete i vidjeti imaju li resurse za skrb o tom djetetu ili nemaju.” (2)

Kao jednu od najvećih prednosti udomiteljstva s perspektivom posvojenja stručnjaci ističu prevenciju slučajeva u kojima posvojitelji (koji nisu prethodno udomili dijete) **odustaju od djeteta nakon realizacije posvojenja ili rođenja svog biološkog djeteta** „Nekad odustanu od udomiteljstva i posvojenja određenog djeteta jer kažu da nisu kliknuli, da oni uopće to tako nisu zamišljali, da su tek sad shvatili..., da su razočarani, da ih dijete nije prihvatilo, da je u otporu... da ih provocira... jednostavno nemaju resurse nositi se s tim.“ (1)

Dijete koje je proživjelo iskustvo izdvajanja iz biološke obitelji, nerijetko doživi i premještaj iz ustanove u udomiteljsku obitelj. Ukoliko je dijete steklo pretpostavke za posvojenje, moramo imati na umu da je tome prethodio ili gubitak roditelja ili grubo i teško zanemarivanje, zlostavljanje ili ugrožavanje djetetovog zdravlja i života. Dakle, dijete je prethodno iskusilo da o njemu nema tko brinuti ili da se ne može osloniti na roditeljsku skrb. Stručnjaci i potencijalni posvojitelji imaju ulogu da djetetu posvojenje približe kao trajno rješenje situacije, da mu pojasne da posvojenjem ono postaje punopravni član obitelji s novim prezimenom. Međutim, ponekad neuspješna prilagodba unutar posvojiteljske obitelji može dovesti do ponovne retraumatizacije

djeteta koju želimo izbjeći. „...ja uvijek kažem bolje je i loše udomiteljstvo nego loše posvojenje...U svojoj praksi imala sam i situaciju da su posvojitelji odustali nakon 2 godine od svog posvojenog sina, došli su u Centar i zatražili da ih se liši roditeljske skrbi i taj je dječak ponovno završio u udomiteljstvu” (2) „Imala sam i ekstremno tužni i strašni primjer kada su posvojitelji nakon što su dobili svoje biološko dijete, tražili da ih se liši roditeljske skrbi o posvojenom djetetu i vratili su ga u dječji dom nakon što je 4 godine bilo posvojeno!” (2) „Imali smo i situaciju da su ljudi koji su udomili jedno dijete, dobili svoje biološko dijete. Oni su na kraju odustali od tog udomljenog djeteta zato što je bio problem, ovo dijete je zahtijevalo svu pažnju, naravno. Osjećalo se zakinuto, ljubomorno, postalo je agresivno i onda su ljudi na kraju od tog djeteta odustali.“ (5)

Ipak, većina stručnjaka se prisjeća pozitivnih iskustava s udomiteljima-posvojiteljima koji su u međuvremenu dobili svoje biološko dijete; „Nisu odustali od postupka iako su u tom trenutku bili udomitelji i ubrzo je došla trudnoća, nastavili su su do posvojenja.“ (9) „Sve se normalno nastavi, to su sve njihova djeca.“ „Tu su već stvorene veze, nije nikad bilo odustajanja.“ (8)

Tablica 6. Nedostaci udomiteljstva s perspektivom posvojenja

Nadređene teme	Podređene teme
Nedostaci udomiteljstva s perspektivom posvojenja	Odbijanje suradnje s biološkim roditeljima i opstruiranje procesa povratka djeteta u biološku ili drugu posvojiteljsku obitelj
	Rizik od agresivnog ponašanja bioloških roditelja koji su u otporu
	Nerazumijevanje situacije, mjera, sudskih odluka, pojmova ili dobiti djeteta
	Udomiteljstvo kao isprobavanje bez posljedica
	Neizvjesnost i nemogućnost predviđanja kada će i hoće li doći do lišenja roditeljske skrbi, odnosno ispunjenja pretpostavki za posvojenje

Stručnjaci s dugogodišnjim iskustvom u radu s posvojiteljskim i udomiteljskim obiteljima ističu koliko je udomiteljstvo s perspektivom posvojenja osjetljivo područje te da je nužno u svakom pojedinom slučaju pristupiti vrlo oprezno, imajući u vidu i moguće neželjene posljedice.

Upozorava se i na štetu koju udomitelji koji žele posvojiti dijete mogu činiti **odbijanjem suradnje s biološkim roditeljima i opstruiranjem procesa povratka djeteta u biološku ili drugu posvojiteljsku obitelj**. „Zna se dogoditi da potencijalni posvojitelji, odnosno udomitelji koji udome djecu, teško prihvaćaju tu svoju ulogu udomitelja i tu suradnju s biološkim roditeljima. Imali smo situaciju gdje na neki način i opstruiraju te susrete ili pokušavaju te roditelje prikazati čak i lošijim nego što jesu.“ (4)

Isto tako, ističu primjere pokušaja manipulacije djetetom na način da mu lažno i negativno predstave biološke roditelje ili nove posvojitelje s ciljem da bi kod djeteta izazvali strah od premještanja i želju za ostankom u njihovoj obitelji. „Imali smo jednu situaciju gdje je udomiteljica čak i manipulirala jednim dijelom kako bi roditelje prikazala lošijima.“ (4) „...često opstruiraju posvojenje i manipuliraju djetetom na način da ga plaše s odlaskom u drugu obitelj npr. „Ideš negdje gdje će ti biti ružno, gdje će te tući, nećeš nas više smjeti vidjeti, oni to sad rade jer su im oni drugi dali novce“. (2) Takvo ponašanje udomitelja posljedično može pokazati stručnom timu da to nije zdrava okolina za dijete i da je potrebno dijete čim prije izdvojiti iz takve udomiteljske obitelji „Ponekad se može dogoditi da je potrebno radi toga hitno izdvojiti dijete iz takve udomiteljske obitelji...“ (4)

S druge strane, za uspješno udomiteljstvo s perspektivom posvojenja nije dovoljno da samo udomitelji budu suradljivi. Ponekad, posvojenje kojem prethodi udomiteljstvo u istoj obitelji nije u interesu djeteta jer stručnjaci mogu procijeniti da postoji **rizik od agresivnog ponašanja bioloških roditelja koji su u otporu**. „Roditelji znaju gdje su ta djeca i mislim da je to dosta sklisko područje. Sve je ok kada je sve ok, ali u slučaju da bilo što pođe po krivu, to može biti iznimno loša situacija i za dijete i za roditelje.“ (7) „Bih li stavila malu djecu na smještaj kod udomitelja s perspektivom posvojenja, ovisi o socijalnoj anamnezi djeteta i procjeni tko su njegovi biološki roditelji, na koji način će se oni ponašati s obzirom da im je oduzeto pravo na stanovanje s djetetom, hoće li raditi probleme posvojiteljima, jesu li agresivni...“ (2) „Iako nisu živjeli u blizini udomiteljske obitelji, kada su čuli gdje je smješteno dijete, doselili su se.“ „Kada smo vidjeli da roditelji uznemiruju dijete, ucjenjuju ga, procijenili smo da nije u interesu djeteta da ga posvoje ti udomitelji već drugi ljudi.“ (2) „...ako su nekakvi

roditelji koji su skloni ekscesima... mislim da onda nije u interesu tog djeteta da bude posvojeno u obitelj, a da roditelji znaju gdje je to dijete.“ (6) „Neki uđu u sukob, neki završe s prijateljima, neki završe na sudu zato što su roditelji agresivni, ogorčeni na sustav, sud, socijalne radnike.“ (7) „Ima roditelja koji su u otporu; „Radije da meni dijete stoji u Domu jer ga ja mogu doći i obić kad je mene volja, nego da ga sad netko drugi odgaja, neki udomitelji koje će oni zvati mama i tata.“

Prepreka adekvatnim odnosima i suradnji bioloških roditelja s udomiteljima može biti **nerazumijevanje situacije, mjera, sudskih odluka, pojmova ili dobrobiti djeteta.** „Problem je što nažalost, biološki roditelji često ne mogu percipirat' što to znači, da dijete neće biti u ustanovi nego da će biti u udomiteljskoj obitelji. Oni tu razliku ne mogu razumjet pa se onda u skladu s tim ne mogu ni ponašati.“ (8)

Sljedeći primjer opisuje negativnu stranu udomiteljstva s perspektivom posvojenja u kojoj potencijalni posvojitelji koriste **udomiteljstvo kao probu** jer još nisu donijeli konačnu odluku žele li posvojiti ili ne. Stručnjaci ističu negativne strane takve prakse jer tu potencijalni posvojitelji gledaju na udomiteljstvo kao dobru priliku za sebe da isprobaju skrbiti o nekom djetetu, te smatraju da ukoliko im to ne bude odgovaralo da se mogu predomisлити, bez da vode računa o negativnim posljedicama po dijete. „Imali smo par zahtjeva, par ljudi koji su došli u Centar kako bi nam rekli da se eto, još nisu odlučili za posvojenje, ali možda udomiteljstvo pa da se onda nekako ipak odluče za posvojenje.“ (7) ” Onda nam se dogodi da bez obzira na prijedenu edukaciju, prijedenu obradu, da oni nakon jednog vikenda kažu "Mi ovo ne možemo". To su onda najgore situacije zato što su nam djeca već istraumatizirana izdvajanjem iz obitelji.“ (7) U takvim slučajevima stručnjaci s posebnom pažnjom moraju procijeniti je li takvo udomiteljstvo u interesu djeteta. “Mi njih u tom slučaju odgovorimo od udomiteljstva. Ako je potreba da se ostvare kao roditelji, onda trebaju ići kroz institut posvojenja. Udomiteljstvo je je preriskantno da se mi igramo tu. „Evo sad ćeš biti tu, pa ćemo te onda maknut...“Što će biti s djetetom, što će biti s tim ljudima koji će stvoriti neke veze, koji će se ponadati...“ (7)

U konačnici, važno je istaknuti da su gotovo svi ispitanici naveli kao negativnu stranu udomiteljstva s perspektivom posvojenja **neizvjesnost i nemogućnost predviđanja kada će i hoće li doći do lišenja roditeljske skrbi, odnosno ispunjenja pretpostavki**

za posvojenje. Ukoliko nakon dugotrajnog udomiteljstva i stvorenih emocionalnih veza do posvojenja ne dođe, djeci i potencijalnim posvojiteljima je pružena "lažna nada", a potencijalna razočarenja mogu ostaviti dubok trag u njihovim životima. „*Ako se već unaprijed može predvidjeti da će se ići prema lišenju roditeljskog prava, onda se možda može birati neki udomitelj koji je eventualno već bio obrađen kao posvojitelj, ako se to zna...ali najčešće se to ne zna. Ne zna se kakvu će odluku sud donijeti. Mi ne znamo...mi možemo kao Centar i predlagati neku odluku, a da se na sudu donese drugačija odluka... Tu uvijek postoji rizik da ti udomitelji neće moći posvojiti... I tu onda postoje velika razočarenja.*“ (5) „*Nikad ne idemo s namjerom da smjestimo dijete za koje ne znamo kako će biti ili nemamo pretpostavku nikakvu, za koje znamo hoće li biti vraćeno u biološku obitelj kroz 6 mjeseci, godinu ili dvije, pa da onda dajemo lažnu nadu nekom da će to dijete ostati kod njih.*“ (7) „*U samom startu ne možete predvidjeti u kojem smjeru će to ići...postoji udomljavanje djece za koju se u startu zna da ih udomljavaju potencijalni posvojitelji, ali ne može nitko garantirati da će da djeca ostati tu, niti da će ta djeca biti slobodna za posvojenje, koliko god se to činilo da hoće.*“ (9) „*Mi njima u startu odmah kažemo da sva naša djeca koja su ovdje, ona negdje imaju biološke roditelje i su oni dužni s njima kontaktirati. Kažemo im da se u budućnosti može dogoditi da će se ići prema lišenju roditeljske skrbi, ali mi to u ovom trenutku ne znamo.*“ (5)

Dakle, unatoč svim prednostima koje sadrži uspješno udomiteljstvo s perspektivom posvojenja, važno je prepoznati i procijeniti i sve potencijalne rizike koji se mogu javiti kod ovakvog oblika skrbi te voditi računa o tome koje vještine i kompetencije treba razvijati kod stručnjaka i korisnika za njihovo prevladavanje.

4.3. Preporuke stručnjaka za unapređenje udomiteljstva s perspektivom posvojenja

Analizom odgovora sudionika istraživanja dobivenih na treće istraživačko pitanje »Kakve su preporuke stručnjaka za unapređenje udomiteljstva s perspektivom posvojenja?« dobivene su tri glavne teme: (1) Unapređenje načina vođenja registra i obrade udomitelja i posvojitelja, (2) Organizacijska unaprjeđenja sustava skrbi o djeci i (3) Praktične smjernice za osiguravanje dobrobiti djece kod realizacije udomiteljstva s perspektivom posvojenja. Navedene teme s pripadajućim podtemama prikazane su u tablici 6.

Tablica 6. Preporuke stručnjaka za unapređenje udomiteljstva s perspektivom posvojenja

Nadređene teme	Podređene teme
Unapređenje načina vođenja registara i obrade udomitelja i posvojitelja	Unapređenje registra potencijalnih posvojitelja
	Bolja preglednost i preciznost informacija o dostupnosti slobodnih mjesta kod udomitelja / potencijalnih posvojitelja
	Transparentnije i sustavnije praćenje i ažuriranje podataka u registrima potencijalnih posvojitelja i udomitelja
	Kod obrade omogućiti svim potencijalnim posvojiteljima da donesu informiranu odluku o udomiteljstvu
	Obavezna dodatna priprema potencijalnih posvojitelja koji izražavaju želju i za udomljavanjem
Organizacijska unaprjeđenja sustava skrbi o djeci	Rješavanje problema nedostatka kapaciteta za smještaj djece u alternativnoj skrbi na druge načine
	Senzibiliziranje i poticanje udomiteljstva i posvojenja djece iz kategorije teže posvojive djece
	Širenje primjera dobre prakse
	Povećanje broja zaposlenih stručnjaka u skrbi za djecu
	Reorganizacija stručnih poslova
	Sustavna edukacija stručnjaka
	Razmjena iskustva iz prakse
Praktične smjernice za osiguravanje dobrobiti djece kod realizacije udomiteljstva s perspektivom posvojenja	Dosljedno provođenje kvalitetne sveobuhvatne obiteljske procjene i individualnog planiranja skrbi za svako dijete
	Kvalitetna obrada i priprema potencijalnih posvojitelja koji izražavaju spremnost za udomljavanje djeteta
	Kvalitetno provedeno uparivanje
	Stručno praćenje i podrška nakon realizacije udomiteljstva i posvojenja
	Udomiteljstvo s perspektivom posvojenja kao korisna opcija u određenim slučajevima (za teže posvojevu djecu)

A) Unapređenje načina vođenja registra i obrade udomitelja i posvojitelja

Analizom dobivenih podataka, uočeno je da stručnjaci u području udomiteljstva i posvojenja smatraju da su potrebni iskoraci u smjeru ujednačenih postupanja i jasnijih standarda dobre prakse.

Za početak, smatraju da je potrebno **unapređenje registra potencijalnih posvojitelja**. Pri tome predlažu uvođenje nove kategorije: potencijalnih posvojitelja / udomitelja. *„Pa evo možda da postoji jedna kućica gdje bi se označila jedna kvačica u registru na mogućnost udomiteljstva, kao i registru udomitelja da postoji kvačica, mogućnost posvojenja. To bi bilo najjednostavnije rješenje.“* (4) Nadalje, postoji potreba za uvođenjem kategorije dobi djece pri čemu će se moći zabilježiti kakve su preferencije i spremnost pojedinog udomitelja i potencijalnog posvojitelja za udomljavanje ili posvojenje djece određene dobi. Naime, dosadašnja praksa pokazuje da su udomitelji većinom stariji, ujedno i spremniji na stariju djecu, a posvojitelji-udomitelji su mlađi i spremniji na bebe. *„Pružiti mogućnost biranja dobi kod udomiteljstva. Primjerice do 7,10,12,15 godina.. Da imamo više udomitelja, da imamo više mogućnosti. Oni bi htjeli dijete od 5 godina, mi im kažemo imamo od 14... to ih odbija. Ali ima možda netko ko bi primio i od 14... da im damo tu mogućnost.“* (6) *„Trebali smo udomiti bebu iz rodilišta i mi nismo mogli nać udomitelja koji bi ju primio na 3 mjeseca... nitko nije bio spreman u tom trenutku. Obično su nama udomitelji starije životne dobi.. to je isto problem. S druge strane posvojitelji su vrlo spremni na bebu.“* (6)

Također, nužna je i **bolja preglednost i preciznost informacija o dostupnosti slobodnih mjesta kod udomitelja / potencijalnih posvojitelja**, kako bi se izbjegla prividna brojka slobodnih kapaciteta za smještaj djeteta. *„Trebalo bi imati u registru mogućnost da se ljudi odmah opredijele i za posvojenje i za udomiteljstvo i da se to jasno vidi. Ovako nam se događa da ispada da imamo puno udomiteljskih obitelji koje imaju po jedno slobodno mjesto, a ustvari to nam nisu udomiteljske obitelji već posvojiteljske... onda se svi pitaju kako nemamo kud s djecom, u registru ima praznih mjesta, a to je zato što oni ne žele udomiti bilo koje dijete već dijete za kojeg će stručnjaci reći da ima velike šanse da stekne pretpostavke za posvojenje...”* (2)

Stručnjaci navode da postoji potreba i za **transparentnijim i sustavnijim praćenjem i ažuriranjem podataka u registrima potencijalnih posvojitelja i udomitelja**. „...na način da se stvarno ažuriraju podaci, sve obrade da se ubace u sustav, da se u svakom trenutku može znati na kojem području je koji broj djece i posvojitelja. Trebalo bi biti da su sve informacije dostupne svim Centrima, da ne moramo gledati hrpe po ormarima... jer ovo što je sada vidljivo u registru ne služi baš puno, to može biti puno detaljnije i transparentnije.“ (8)

Većina stručnjaka smatra da je poželjno da se **u postupku obrade svim potencijalnim posvojiteljima pruži mogućnost da donesu informiranu odluku jesu li spremni i na udomiteljstvo ili ne**. „Kao stručnjak u tom području kojim sam se doista dugo bavila, mogu reći da smo im dužni predstaviti sve opcije, a da se onda na kraju procijeni što je u najboljem interesu djeteta jer to je ono čega se mi prvenstveno u svom poslu moramo držati.“ (3) „Trebalo bi pitati sve potencijalne posvojitelje jesu li čuli za udomiteljstvo, što o tome znaju, što o tome misle...” (2) „Pa ima situacija kada podnesu zahtjev za posvojenje i onda prilikom obrade ih upoznamo s pojmom udomiteljstva o kojem oni uopće nisu razmišljali, možda nisu niti znali da takvo nešto ima... (9) „Smatram da sada u ovoj situaciji gdje mi imamo sada jako malo udomitelja, potrebe za smještajem djece svakim danom rastu, mislim da među potencijalnim posvojiteljima može biti kvalitetnih udomitelja i vjerujem da to može biti nekakva budućnost.“ (4) „Trebalo bi sve potencijalne posvojitelje informirati o specifičnostima udomiteljstva u odnosu na posvojenje i dati im priliku da donesu informiranu odluku jesu li oni za tu opciju ili žele biti samo posvojitelji pa da se to u registru označi kao i za druge opcije jesu li spremni npr. na posvajanje djeteta s određenim razvojnim rizicima, određene dobi itd.” „Svakom potencijalnom posvojitelju bi trebalo ponuditi opciju da bude i udomitelj djeteta. Na taj način izbjegle bi se priče o diskriminaciji, o pogodovanju nekima koji kroz priču udomiteljstva lakše dolaze do posvojenja male bebe”. (2)

Isto tako, pravodobno i detaljno informiranje od strane stručnjaka može biti dodatan alat u prevenciji odustajanja od djeteta; „Pa mislim da bi trebali biti informirani o različitim oblicima skrbi jer na taj način možda ih pridobijemo da razmisle o tome

jesu li oni uistinu za posvojenje. Time bi mogli prevenirat ta odustajanja od posvojenja kad već budu u odmakloj fazi...“ (10)

Neki stručnjaci ističu da je potrebna **obavezna dodatna priprema potencijalnih posvojitelja koji izražavaju želju i za udomljavanjem** zbog specifičnosti rizika s kojima se mogu suočiti. *„Dobra priprema potencijalnih posvojitelja, tj. udomitelja na mogućnost ako se zbilja to ne dogodi, da podnesu to da će dijete otići iz obitelji. Zbog toga smatram i da to nije dobro. Nikad se njih ne može dovoljno pripremiti. Oni onda ulaze cijelim srcem u to.“ (7)*

B) Organizacijska unapređenja sustava skrbi o djeci

Sudionici ovog istraživanja istakli su da se **kroz udomiteljstvo s perspektivom posvojenja ne može se rješavati gorući problem nedostatka kapaciteta za smještaj djece u alternativnoj skrbi**. Naime, trenutna praksa je takva da, unatoč svim preporukama da je za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi pogodnije da odrastaju u udomiteljskim obiteljima umjesto u institucijama, u Hrvatskoj i dalje postoje velike geografske razlike u zastupljenosti udomitelja. Naime, u većem dijelu Dalmacije udomiteljstvo je vrlo slabo zastupljeno u praksi jer nedostaje udomitelja. Uz nedostatak dovoljnog broja udomitelja u pojedinim krajevima Hrvatske, sudionici istraživanja su istaknuli i dodatni problem neadekvatne teritorijalne dostupnosti domova i centara za pružanje usluga u zajednici na području Hrvatske. Zbog nedostatka smještajnih kapaciteta u pojedinim krajevima Hrvatske, u slučajevima hitnog izdvajanja djece iz obitelji, stručnjaci su primorani djecu premjestiti iz primarne lokalne zajednice u drugi kraj zemlje, primjerice iz Dalmacije u Slavoniju, što za dijete znači ne samo izdvajanje iz obitelji, već i iz preseljenje u sasvim drugu sredinu. To ujedno otežava i održavanje kontakata roditelja s udomljenim djetetom. Na kontinentalnom dijelu Hrvatske, uzrok problema je drugačiji, ali potreba ostaje ista; nemogućnost smještaja mnogobrojne djece u udomiteljske obitelji. Potrebe za hitnim smještajem djece se povećavaju i to stvara probleme koji se ne mogu riješiti udomiteljstvom. *„Mi imamo problem što ne možemo pokrenut oduzimanje prava na stanovanje s djetetom jer mi moramo imat' osiguran smještaj za tu djecu, a mi to ovdje nemamo. Cijela Dalmacija...mi od Rijeke do Splita nemamo nijedan dom za djecu.*

Niti jedan.” (6) „Za male bebe naravno da je najbolje udomiteljstvo, ali što ćemo mi kada imamo žurno izdvajanje djece iz obitelji, njih četvero odjednom, tko će to primit, gdje ćemo mi s njima. Nemaju ni kapaciteta ni stambene uvjete. Ljudi ne razumiju koji mi problem imamo ovdje.” (6)

Nadalje, analiza dobivenih odgovora u ovom istraživanju, pokazuje da je važno naglasiti da posvojenje nije uvijek najbolji interes djece, naročito ne starije djece (Sladović Franz, 2019). Vodeći se tim saznanjem, potrebno je senzibilizirati stručnjake, potencijalne posvojitelje, javnost i medije koji izvještavaju o ovoj tematici, da posvojenje nije uvijek najbolji interes za svako dijete te da se procjenama o najprikladnijem obliku smještaja za određeno dijete u javnoj skrbi treba pristupiti individualizirano. *„Djeca se isto znaju teško odvojiti od udomitelja, pogotovo starija djeca... još ako su dugo u udomiteljstvu, to je baš teško. Imali smo dvije djevojčice koje su udomljene jako, jako dugo... one imaju uvjete za posvojenje, ali nije njihov interes da budu posvojene u drugu obitelj.“ (6)*

Potrebno je sustavno raditi na **senzibilizaciji javnosti i poticati udomljavanje i posvojenje djece iz kategorije teže posvojive djece**, primjerice većim **angažmanom u okviru međunarodnog posvojenja djece**. *„Djeca s brojnim razvojnim teškoćama, za njih se treba ići na međunarodno posvojenje jer je veća vjerojatnost...“ (8)*

Važno je **poticanje na širenje primjera dobre prakse** jer *„ljudi se najčešće javljaju za udomitelje ili posvojitelje na temelju pozitivnih iskustva njihovih poznanika” (1)*

Iako su već odavno poznati problemi preopterećenosti socijalnih radnika administracijom i papirologijom, kako se ne bi umanjila kvaliteta njihova stručnog rada, potrebno je **povećati broj zaposlenih stručnjaka koji rade u sustavu socijalne skrbi za djecu**, jer bez toga teško je ići u korak s novim trendovima i kvalitetnim praćenjem potreba udomiteljskih i posvojiteljskih obitelji. *„Timovi za udomiteljstvo su preopterećeni tim administrativnim dijelom, imamo jako puno provjera koje moramo obaviti za svaku dozvolu, znači tražiti uvjerenja iz kaznene prekršajne evidencije, da nisu lišeni roditeljskog prava...i sad ako vi imate četveročlanu obitelj, za svakog punoljetnog člana to morate radit'... jako puno papirologije, a s druge*

strane se očekuje i da smo podrška udomitelja i da nadgledamo njihov rad, da smo često na terenu...“(5)

Također, stručnjaci sugeriraju da bi bilo važno napraviti **reorganizaciju stručnih poslova** koji se tiču udomiteljstva i posvojenja. *„Posvojenje i udomiteljstvo trebalo bi biti jedna posebna priča u zasebnoj ustanovi, podružnici, ogranku...u kojem će se ljudi baviti samo s tim.“* (10) Iako kod nas još nije dovoljno razvijena svijest o važnosti i potrebama usluga i podrške prije, za vrijeme i nakon zasnivanja posvojenja i udomiteljstva, u inozemstvu se već duži period prakticira putem specijaliziranih agencija. Rad stručnjaka kakav se odvija u takvim agencijama obuhvaća suradnju različitih profila i omogućava multidisciplinarni pristup kakav je u ovoj problematici nužan, a istovremeno rasterećuje Centre za socijalnu skrb koji već imaju prevelik opseg dužnosti (Holmes, McDermid, Lushey, 2013.). *„Trebalo bi se razmisliti o agencijama u kojima će se to baviti time, u kojima će se primjenjivati multidisciplinarni pristup, gdje će biti uključene i druge struke poput liječnika, terapeuta i gdje će se definitivno više moći posvetiti jer je potreban jedan kvalitetniji i kompleksniji pristup ovoj tematici.“*(4)

Kada govorimo o nedostatku stručnjaka, isti se ne odnosi samo na općeniti nedostatak zaposlenih u Centrima, nego i o nedostatku stručnjaka koji su specijalizirano educirani za područje rada s udomiteljskim i posvojiteljskim obiteljima. *„Podršku posvojiteljima i udomiteljima trebali bi pružiti stručnjaci koji imaju određeno radno iskustvo, visoke ocjene svog radnog iskustva...mislim, naravno, na nekakve najviše kriterije. Tu bi onda trebalo pružiti njima dugoročnu podršku, pomoć, praćenje...“* (3) Sudionici ovog istraživanja ističu da je potrebno **sustavno raditi na edukaciji stručnjaka**, posebno mladih generacija koje pokazuju interes za ovu tematiku, uz razvijanje svijesti o važnosti poticanja **razmjene iskustva iz prakse u ovom području**. *„Trebaju nam novi mladi ljudi koji se žele s tim baviti, koji imaju elana provoditi kampanju i promovirati to sve, netko tko će biti dostupan za njih i pružiti im dobro iskustvo, pa će oni to iskustvo dalje širiti, to je jedan od načina.“*(7) *„Na području velikih Centara treba oformiti Tim za posvojitelje koji će raditi promidžbu, podršku i edukaciju, da budu dostupni...ali da to rade specijalizirani stručnjaci za posvojenje...Ovako se to sve razbacuje... Ako će se kvalitetno raditi, moraju se osigurati*

stručni radnici, bez toga nema koristi.“ (8) Važno je da razmjenjujemo različita mišljenja o ovoj temi, da raspravljamo o prednostima i manama različitih opcija, da predložimo nova moguća rješenja i zagovaramo unapređenje sustava udomiteljstva i posvojenja djece u Hrvatskoj.

C) Praktične smjernice za osiguravanje dobrobiti djece kod zasnivanja udomiteljstva s perspektivom posvojenja

Kada je udomiteljstvo s perspektivom posvojenja poželjna opcija, a kada ne? Kroz dobivene rezultate ovog istraživanja možemo sumirati pet ključnih preduvjeta koji bi trebali biti ispunjeni kako bi mogli reći da je udomiteljstvo s perspektivom posvojenja usmjereno prema dobrobiti djeteta.

Najprije, potrebno je da stručnjaci naprave **kvalitetnu sveobuhvatnu obiteljsku procjenu i individualno planiranje skrbi za određeno dijete**. Udomljavanje kod potencijalnih posvojitelja ima smisla samo ako je procjena stručnog tima i stručno mišljenje takvo da je utvrđeno da postoje elementi da se predloži sudu da se nakon oduzimanja roditeljima prava na stanovanje s djetetom, pokreće i postupak predlaganja oduzimanja prava na roditeljsku skrb: *„Centar uglavnom već poznaje svoje korisnike, te roditelje djeteta, i ako procjenjuje da se dijete neće vratiti u biološku obitelj, onda to ima smisla...“* *„To je dobra opcija kod grubo zanemarujućih roditelja koji su ostavili dijete ispred Centra, za koje od ranije znamo da su niskih kapaciteta, intelektualnih, osobnih, svakakvih, i da znamo da ne postoji način da se oni ikada osposobe za roditeljsku ulogu koja bi mogla biti prihvatljiva.“ (8) Tu se uvijek daje roditeljima šansa, zapravo je uvijek pitanje kome se daje šansa, djetetu ili roditeljima. Mislim to je ono, naš svakodnevni križ u ovom poslu i odlučivanju.“ (8)*

Primjerice, ako je dijete smješteno u udomiteljsku obitelj uz pristanak roditelja te se procjenjuje da će roditelji unatoč svojim ograničenjima i dalje kontinuirano u skrbi o svom djetetu, onda je za takvo dijete realna opcija dugotrajno udomiteljstvo (po mogućnosti u srodničkoj udomiteljskoj obitelji), a ne smještaj kod udomitelja čija je primarna motivacija posvojenje djeteta. *„S druge strane, to ne bi bila dobra opcija kod druge kategorije roditelja koji će uvijek odraditi onaj minimum...imaju redovite susrete i druženja, toj djeci kupuju poklone za Božić,.. primjerice, oni znaju da imaju*

problem s alkoholom, da su nemoćni, sniženih intelektualnih sposobnosti, ali su topli i brižni. Vi s njima znate da su oni rizični za skrb o djetetu, ali isto tako znate da će ta djeca cijeli život imati susrete s tim roditeljima par puta mjesečno, tako da sud ne može...teško ćete napisat prijedlog sudu da se oni liše roditeljske skrbi, unatoč svim ograničenjima. „ (8)

Nakon procjene i planiranja, potrebna je **kvalitetna obrada i priprema potencijalnih posvojitelja koji izražavaju spremnost za udomljavanje djeteta.** „*Ključno je da se prije davanja mišljenja o podobnosti za posvojenje, prije davanja dozvole za obavljanje udomiteljstva, da se dobro procijene motivi i resursi, osobni, obiteljski okolišni... i edukacija je jako važna, pa i selekcija i samoselekcija kroz nju... U toku te edukacije i obrade oni mogu odustati ili mi možemo procijeniti jesu li oni za udomitelje...oni su tu nama svaki tjedan po nekoliko sati. Mi smo onda u situaciji da ih upoznamo i procijenimo. To je evo, jedan od načina da vidimo kako oni funkcioniraju kao obitelj, kakva je obiteljska dinamika...“ (5).*

Sljedeći korak koji je iznimno važan za uspješno udomiteljstvo s perspektivom posvojenja je **kvalitetno provedeno uparivanje djeteta i udomitelja / potencijalnih posvojitelja.** „*To uparivanje je meni nekako najvažnije.“ (4) „Nekad se s vremenom uspostavi da su posvojitelji krenuli u cijelu priču sa skroz pogrešnim motivima...“ Sve to znači ovisi o njihovoj motivaciji koliko jako žele posvojiti dijete, koliko su spremni na sve te rizične nekakve faktore.“ (4) Mislim da je jako bitno da se dobro upare, djeca i potencijalni posvojitelji, odnosno udomitelji. Odnosno, da se vodi računa o tome koje su neke preferencije potencijalnih posvojitelja, odnosno udomitelja.“ (4)*

Kvalitetno udomiteljstvo i posvojenje zahtjeva **stručno praćenje i podršku nakon realizacije udomiteljstva i posvojenja.** „*Važno je da ti ljudi nakon posvojenja imaju osjećaj da nisu sami“.* „*Smatram da je nedovoljna kasnija podrška tim posvojiteljima i da im treba pružiti puno više praćenja nego što je to zamišljeno našim zakonom i ovim kako se provodi u praksi.“ (10)*

Nažalost, postojeća praksa je u ovom području manjkava, što proizlazi iz preopterećenosti i nedostatka vremena koji stručnjaci imaju na raspolaganju, ali i ustručavanja posvojitelja da traže pomoć i podršku kada se suoče s problemima. „...a

u Centru se time možemo baviti vrlo površno jer radimo, ja ću se usuditi reći, vatrogasne poslove...“(3)

Iako udomitelji i potencijalni posvojitelji imaju priliku već u fazi pripreme za posvojenje saznati mnoge važne informacije i upoznati se s potencijalnim rizicima posvojenja, u procesu prilagodbe često im je potrebna podrška. Rizik od neuspješne prilagodbe obitelji smanjuje se integriranjem strategija koje uključuju integriranje podrške i raznih usluga nakon zasnivanja istog (Henry 2005., prema Waid, 2018.). Stručnjaci se slažu kako su važni čimbenici u uspješnoj prilagodbi posvojene djece realna očekivanja posvojitelja, pružanje pomoći djetetu u razrješavanju teškoća, razumijevanje i osiguravanje onoliko vremena koliko je djetetu potrebno za integraciju (Brodzinsky, Lang, Smith, 1995., prema Grgec-Petroci i Maleš, 2015.).

Zaključno, rezultati ovog istraživanja su pokazali da stručnjaci prepoznaju da udomiteljstvo s perspektivom posvojenja nije uvijek najbolja opcija za svako dijete no da ono može biti itekako **korisna opcija u određenim slučajevima, posebice kada je riječ o teže posvojivoj djeci** (npr. za stariju dobnu skupinu djece) „*Naročito je od interesa da se smjeste u udomiteljsku obitelj s perspektivom posvojenja djeca školske dobi pa da čujemo mišljenje tog djeteta. Po meni je to jako zdravo za dijete, ali i za udomitelje / potencijalne posvojitelje...*” (2) „*Ta priča je odlična za onu kategoriju djece koju mi stručnjaci nazivamo teže posvojiva djeca, za tu djecu je postojanje jednog takvog registra udomitelja s perspektivom posvojenja u njihovom najboljem interesu*”. (2)

5. Zaključak

Česti premještaji djece izdvojene iz biološke obitelji, bilo da se radi o preseljenju iz jednog oblika alternativne skrbi u drugi ili o naknadnom premještanju iz udomiteljske obitelji u kojoj je dijete razvilo emocionalne veze u novu posvojiteljsku obitelji, potiču dodatnu retraumatizaciju djeteta i usporavaju proces oporavka. Kako bi se ovakve situacije što više prevenirale, potrebno je sustavno promišljati o čimbenicima rizika i načinima zaštite najboljeg interesa djeteta te unapređivati sustav socijalne skrbi za djecu. Uzimajući u obzir dugogodišnje profesionalno iskustvo u radu s posvojiteljima i udomiteljima, sudionici ovog istraživanja, socijalni radnici koji rade u CZSS, predstavili su izazove s kojima se susreću u svom radu te su iznijeli svoja razmišljanja o prednostima i nedostacima udomiteljstva s perspektivom posvojenja, kao i o mogućnostima unapređivanja prakse u ovom složenom području djelovanja socijalnih radnika.

Rezultati istraživanja su pokazali da stručnjaci imaju različita iskustva s udomiteljstvom s perspektivom posvojenja te da se sukladno tome razlikuju i njihova promišljanja je li poželjno dalje razvijati ovakav oblik skrbi za djecu ili ne, te koje prednosti i nedostatke pri tom prepoznaju. S obzirom da su istraživanjem obuhvaćeni socijalni radnici iz različitih dijelova Hrvatske, u dobivenim rezultatima uočene su geografske razlike i specifičnosti pojedinih područja, posebice ovisno o tome je li u pojedinom kraju razvijeno tradicionalno udomiteljstvo ili ne.

Rezultati istraživanja su pokazali da se stručnjaci u praksi susreću s udomiteljstvom s perspektivom posvojenja kroz dvije profesionalne situacije: Nešto rjeđe to su primjeri u kojima tradicionalni udomitelji naknadno izražavaju želju posvojiti udomljeno dijete zbog stvorenih čvrstih emocionalnih veza s djetetom, iako prethodno nisu iskazivali namjeru za posvojenjem. S druge strane, značajno češći su primjeri u kojima potencijalni posvojitelji, kojima je primarna motivacija želja za ostvarenjem u ulozi roditelja, zbog dugotrajnog čekanja i straha da neće biti u mogućnosti realizirati roditeljstvo kroz posvojenje, pokazuju otvorenost i za opciju udomljavanja djeteta. Stručnjaci naglašavaju da je već pri inicijalnom kontaktu takvim osobama izuzetno važno pojasniti sve razlike između udomiteljstva i posvojenja te ih pripremiti na određene specifičnosti i potencijalne rizike koje sa sobom donosi udomiteljstvo s

perspektivom posvojenja, kako bi u konačnici sami mogli donijeti informiranu odluku jesu li spremni na to ili ne.

Tijekom inicijalnog kontakta stručnjaci su kod potencijalnih posvojitelja uočili čestu prisutnost romantizirane slike o udomiteljstvu i nerealna očekivanja da će kroz udomljavanje djeteta ostvariti „prešutnu garanciju“ za posvojenje, čim se ostvare zakonski preduvjeti za posvojenje na strani djeteta.

Budući da ne postoje zakonske prepreke da se osobe ili parovi koji su prošli obradu za posvojitelje, ujedno prijave i za udomljavanje djece, važno je da stručnjaci takve potencijalne posvojitelje upoznaju prije svega sa činjenicom da dijete u udomiteljskoj obitelji ima pravo ostvarivati osobne odnose sa svojim roditeljima, osim ako sudskom odlukom nije drugačije određeno. Rezultati ovog istraživanja su pokazali da glavne prepreke kod realizacije udomiteljstva s perspektivom posvojenja proizlaze upravo iz straha i nepovjerenja prema biološkoj obitelji udomljenog djeteta te iz neusklađenosti zakonodavnog sustava i nedovoljne dostupnosti prava i usluga.

Sudionici istraživanja kao glavne nedostatke udomiteljstva s perspektivom posvojenja ističu primjere u kojima su se susretali s nespremnošću udomitelja/potencijalnih posvojitelja na suradnju s biološkim roditeljima, s njihovim opstruiranjem procesa povratka djeteta u biološku obitelj, s otežavanjem preseljenja djeteta u novu posvojiteljsku obitelj, s agresivnim ponašanjem bioloških roditelja prema udomiteljima/potencijalnim posvoiteljima i slično. Zaključno, iz perspektive potencijalnih posvojitelja veliki problem predstavlja i sama neizvjesnost, odnosno nemogućnost predviđanja kada će i hoće li uopće doći do ispunjenja pretpostavki za posvojenje na strani udomljenog djeteta.

Unatoč spomenutim preprekama i nedostacima, sudionici istraživanja prepoznali su i brojne prednosti koje udomiteljstvo s perspektivom posvojenja ima za samo udomljeno dijete. Prije svega kao najvažnija prednost može se izdvojiti prevencija retraumatizacije djeteta te mogućnost razvijanja snažnijeg osjećaja pripadnosti djeteta novoj obitelji, zatim mogućnost kvalitetnog međusobnog upoznavanja članova nove obitelji prije zasnivanja posvojenja te samim time preveniranje nepoželjnih situacija u

kojima posvojitelji ponekad odustanu od djeteta nakon realizacije posvojenja ili nakon rođenja svog biološkog djeteta.

Razmišljajući u smjeru argumenata zašto je poželjno u budućnosti razvijati ovakav oblik prakse u Hrvatskoj, potrebno je uzeti u obzir brojna pozitivna iskustva samih udomitelja/potencijalnih posvojitelja. Takva iskustva su najčešći razlog zbog kojih se javlja dodatni interes za udomiteljstvom kod potencijalnih posvojitelja te bi stoga u budućim istraživanjima bilo vrijedno fokus istraživanja usmjeriti i na ovu populaciju. Nadalje, potrebno je poticati dijeljenje iskustava između udomitelja diljem Hrvatske u svrhu proširivanja mreže udomitelja i potencijalnih posvojitelja koji izražavaju spremnost na udomljavanje djece, posebice u krajevima u kojima do sad udomiteljstvo nije razvijeno.

Uz dijeljenje iskustava među udomiteljima, prepoznaje se i potreba razmjene profesionalnih iskustava među stručnjacima. Takva razmjena iskustva, uz dodatne edukacije u ovom području, pridonijela bi podizanju osviještenosti stručnjaka o svim okolnostima o kojima je potrebno voditi računa pri donošenju konačne odluke kakav je oblik skrbi najprimjereniji za određeno dijete.

U konačnici, rezultati ovog istraživanja su pokazali da je važno i dalje raditi na unapređivanju sustava socijalne skrbi za djecu, kroz poboljšanje organizacijskog okvira unutar kojeg se odvija stručni rad u ovom području prakse te kroz definiranje standarda dobre prakse. Kako bi udomiteljstvo s perspektivom posvojenja bilo usmjereno prema dobrobiti djeteta, ono mora biti bazirano na kvalitetnoj sveobuhvatnoj obiteljskoj procjeni i individualnom planiranju skrbi za određeno dijete, mora sadržavati kvalitetnu obradu i pripremu potencijalnih posvojitelja koji izražavaju spremnost za udomljavanje djeteta, kvalitetno uparivanje djeteta i udomitelja / potencijalnih posvojitelja te stručno praćenje i dostupnu podršku nakon realizacije udomiteljstva i posvojenja.

Literatura

1. Ajduković, M., Kregar Orešković, K., Laklija, M. (2007.) Značaj teorije privrženosti za konceptualizaciju javne skrbi za djecu. *Ljetopis socijalnog rada*, 14 (1), 93-118.
2. Ajduković, M. (2014.) Kako izvještavati o kvalitativnim istraživanjima? Smjernice za istraživače, mentore i recezente. *Ljetopis socijalnog rada*, 21 (3), 345-366.
3. Bartuloci, M. (2014.) Smještaj djece izvan obitelji u Republici Hrvatskoj i Smjernice za alternativnu skrb UNICEF-a. *Pravnik*, 47, 1 (95) 53-71.
4. Blažeka Kokorić, S., Laklija, M., Žabarović, I. (2016.) How to improve protection of children's rights to family life? - Difficulties in realisation of out of institution care for children with specific risks. 3. *International multidisciplinary scientific conference on social sciences & art*, 2 193.-204.
5. Braun, V. i Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
6. Berk, L.E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
7. Browne K. (2009.) *The risk of harm to young children in institutional care*. Fairfield, CT: Save the Children.
8. Castillo-Montoya, M. (2016). Preparing for Interview Research: The Interview Protocol Refinement Framework. *The Qualitative Report*, 21(5), 811-831.
9. Centre for Parenting & Research Research, Funding & Business Analysis Division. Department of Community Services (2006.) The importance of attachment in the lives of foster children. [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici: https://earlytraumagrief.anu.edu.au/files/research_attachment.pdf
10. Ertekin, Z., Kazak, Berument, S. (2019.). Self-concept development of children in institutional care, alternative care types and biological family homes: Testing differential susceptibility, *Applied Developmental Science*.
11. Fontana, A., Frey, J. H. The interview: from structured questions to negotiated text U Denzin, N.K., Lincoln, Y.S. (Ur.) *Handbook of qualitative research*. str. 645-672, Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

12. Grgec-Petroci, V. (2015). Obitelj i posvojeno dijete. U D. Maleš, (ur.), *Kako smo postali obitelj, posvojenje - dio moje priče*. Zagreb: Na drugi način.
13. Holmes, L., Mcdermid, S., Lushey, C. (2013). *Post adoption support: A rapid response survey of local authorities in England*. Working Paper no. 19. London: Child Wellbeing Research Centre.
14. Hrvatski Sabor (2022.) *Izješće o radu pravobraniteljice za djecu za 2021. godinu*. [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici: https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2022-04-01/154306/IZVJ_PRAVOBRANITELJ_DJECA_2021.pdf
15. Hrvatski Sabor (2021.) *Izješće o radu pravobraniteljice za djecu za 2020. godinu*. [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici: https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2021-03-31/123003/IZVJ_PRAVOBRANITELJICA_ZA_DJECU_2020.pdf
16. Jones Harden, B. (2004.) Safety and Stability for Foster Children: A Developmental Perspective. *The Future of Children* 14, (1) 30-47: Princeton University
17. Laklija, M. i Zurak, T., (2019). Proces pripreme djeteta za posvojenje iz perspektive stručnjaka. U: S. Blažeka Kokorić (ur.), *Posvojenje – Različite perspektive, isti cilj*, str. 7-38, Zagreb: Na drugi način.
18. Milas, G. (2009). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
19. Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku (2021). *Godišnje statističko izvješće o primijenjenim pravima socijalne skrbi, pravnoj zaštiti djece, mladeži, braka, obitelji i osoba lišenih poslovne sposobnosti, te zaštiti tjelesno ili mentalno oštećenih osoba u Republici Hrvatskoj u 2020.godini*. [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici: <https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Socijalna%20politika/Odluke/Godisnje%20statisticko%20izvjescje%20u%20RH%20za%202020.%20godinu.PDF>
20. Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike (2022.) *Davanje mišljenja Hrvatskome saboru na Izješće o radu pravobraniteljice za djecu za 2021. godinu* [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici: <https://vlada.gov.hr/sjednice/125-sjednica-vlade-republike-hrvatske-35593/35593>
21. Obiteljski zakon. *Narodne novine*. br. 103/15, 98/19, 47/20.

22. Pravilnik o stambenim uvjetima za obavljanje udomiteljstva. *Narodne Novine* 46/2019.
23. Sladović Franz, B. (2019). *Iskustva stručnjaka o posvojenju djece starije životne dobi*. U: S. Blažeka Kokorić (ur.), *Posvojenje – Različite perspektive, isti cilj.*, str. 38-62, Zagreb: Na drugi način.
24. Sovar, I. (2015.) Institucionalizacija i deinstitutionalizacija skrbi za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi. *Ljetopis socijalnog rada*, 22 (2), 311-332.
25. Sting, S. (2013.) Odnosi braće i sestara u alternativnim oblicima dječje skrbi – Rezultati studije o odnosima braće i sestara u SOS dječjim selima u Austriji. *Kriminologija & socijalna integracija : časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 21, 129-138
26. UNHCR (2008.) *UNHCR Guidelines on Determining the Best Interests of the Child*. Geneva, www.unhcr.org/4566b16b2.pdf 25. 08. 2022.
27. Unrau, Y. A., Seita, J. R., Putney, K. S. (2008). Former foster youth remember multiple placement moves: A journey of loss and hope. *Children and Youth Services Review*, 30 (11), 1256–1266.
28. Van IJzendoorn M., Palacios, J., Sonuga-Barke, E., Gunnar, M., Vorria, P., McCall, R., LeMare, L., Bakermans - Kranenburg, M., Dobrova-Krol, N., Juffer, F. (2011). Children in Institutional Care: Delayed Development and Resilience. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 76 (4), 8-30.
29. Vrtička, P. i Vuilleumier (2012.) Neuroscience of human social interactions and adult attachment style. *Frontiers in Human Neuroscience*. 212(6) 1-17.
30. Zakon o udomiteljstvu. *Narodne Novine*, br. 115/18, 18/22
31. Zovko Grbeša A., Sesar K. (2021.) Zlostavljanje i zanemarivanje u djetinjstvu, privrženost i razvoj mozga. *Medica Jadertina* 51(4) 383-392.
32. Waid, J., Alewine, E. (2018). An exploration of family challenges and service needs during the postadoption period. *Children and Youth Services Review* 91,213–220.

Prilozi

Prilog 1. Uputa prije početka istraživanja

Poštovani,

hvala Vam na odazivu na istraživanje koje radim u svrhu izrade diplomskog rada. Cilj je istražiti i opisati profesionalna iskustva i različita mišljenja stručnjaka o udomiteljstvu s perspektivom posvojenja. Svrha je doprinos daljnjem razvoju sustava udomiteljstva i posvojenja u Republici Hrvatskoj, sagledavanje postojećih izazova i mogućnosti za unapređenje prakse kroz definiranje jasnijih smjernica za postupanja u ovom području profesionalne prakse. Uvjet za sudjelovanje je da imate iskustvo rada na područjima posvojenja i udomiteljstva najmanje tri godine. Sudjelovanje u istraživanju je anonimno, odnosno podaci će se koristiti u svrhu izrade diplomskog rada u kontekstu doprinosa daljnjem razvoju sustava udomiteljstva i posvojenja. Zanimaju nas različite perspektive i prakse stručnjaka koji rade u timovima za udomiteljstvo. Sudjelovanje u istraživanju u potpunosti je dobrovoljno, a odustati možete u bilo kojem trenutku. Svi podaci i informacije koje budu prikupljene tijekom ovog istraživanja su povjerljive i kao takve će biti šifrirane brojevima kako bi se sačuvao Vaš identitet. Zbog cjelovitije i kvalitetnije obrade podataka, zamolit ću vas kada započnem s pitanjima da se intervju snima, ali ukoliko ne želite, mogu i voditi bilješke tokom razgovora. Vaša su nam iskustva izuzetno bitna. Ukoliko ste zainteresirani, možete biti upoznati s rezultatima istraživanja koja ću vam po završetku obrade, proslijediti na vaš e-mail. Zahvaljujem se još jednom na odazivu!

Prilog 2. Protokol s pitanjima za polustrukturirani intervju

- 1. Koliko dugo radite u Timu za udomiteljstvo / na poslovima udomiteljstva?*
- 2. Jeste li se u profesionalnoj praksi susretali s udomiteljstvom djece s perspektivom posvojenja?*
- 2. Kako bi Vi definirali takav tip udomiteljstva?*
- 3. Koliko često se susrećete u praksi s potencijalnim posvojiteljima koji iskazuju motivaciju da budu udomitelji?*
- 4. Kako biste opisali njihov najčešći primarni razlog zašto se javljaju za udomiteljstvo?*
- 5. Jesu li oko iskazivanja svoje primarne motivacije otvoreni ili tek kasnije saznajte da su i u registru potencijalnih posvojitelja?*
- 6. Iz Vašeg iskustva, kakva početna očekivanja od udomiteljstva obično imaju potencijalni posvojitelji?*
- 7. Prema Vašem iskustvu, što obično navode kod izjašnjavanja koje dijete bi bili spremni udomiti (izražavaju li neke preferencije vezano uz nacionalnost, dob djeteta, zdravstveno stanje...)?*
- 8. Na što im Vi obično ukazujete pri prvom razgovoru vezano uz specifičnost udomiteljstva u odnosu na posvojenje?*
- 9. Na što obično nisu dovoljno pripremljeni? Koje informacije ih obično iznenade?*

- *Kako obično reagiraju na informaciju da biološki roditelji imaju pravo dobiti adresu udomiteljske obitelji i ostvariti osobni odnos s djetetom?*
 - *Kako obično reagiraju kad saznaju da trebaju biti spremni kao udomitelji podržati kontakte djeteta s biološkim roditeljima (osim ako to nije sudskom odlukom ograničeno)?*
 - *Kako obično reagiraju kad saznaju da trebaju ponovno proći edukaciju i stručnu procjenu za bavljenje udomiteljstvom?*
 - *Kako obično reagiraju na informaciju da trebaju prihvatiti da je udomiteljstvo oblik privremene skrbi i da je moguće da će se dijete vratiti u biološku obitelj ili da bude posvojeno od druge obitelji ukoliko se kroz praćenje pružanja usluge udomiteljstva stručni tim utvrdi da nije u najboljem interesu djeteta da ga oni posvoje?*
 - *Postoji li nešto drugo što teško prihvaćaju ili radi čega obično odustaju od udomiteljstva?*
10. *Iz Vašeg profesionalnog iskustva praćenja pružanja usluge udomiteljstva od strane udomitelja/potencijalnih posvojitelja, možete li izdvojiti neke specifičnosti funkcioniranja takvih udomiteljskih obitelji u odnosu na tradicionalno udomiteljstvo?*
 11. *Primjećujete li neke prednosti ili specifične teškoće koji se obično javljaju nakon udomiteljstva djece kod udomitelja/potencijalnih posvojitelja u odnosu na tradicionalne udomitelje?*
 - *Na koji način obično reagiraju potencijalni posvojitelji kao udomitelji u fazi inicijalne prilagodbe nakon udomljenja djeteta?*
 - *Što se obično događa u situacijama ukoliko potencijalni posvojitelj/udomitelj dobiju svoje biološko dijete?*
 12. *Iz Vašeg profesionalnog iskustva koji su razlozi odustajanja od udomiteljstva ili posvojenja određenog djeteta?*
 13. *Poznajete li iz profesionalne prakse primjere uspješnog posvojenja nakon udomiteljstva u istu obitelj? Koji su ključni čimbenici uspješnog posvojenja nakon udomiteljstva?*
 14. *Poznajete li iz profesionalne prakse primjere da je nakon udomiteljstva kod potencijalnih posvojitelja, stručni tim ipak donio odluku da je bolje da dijete bude posvojeno u drugu posvojiteljsku obitelj? Koji su bili razlozi za to?*
 15. *Koji su mogući problemi / izazovi kod zasnivanja posvojenja u drugu posvojiteljsku obitelj nakon udomiteljstva?*
 16. *Možete li sumirati kojim kriterijima bi se trebalo rukovoditi pri donošenju odluke je li određeno dijete poželjno udomiti kod potencijalnih posvojitelja? U kojim situacijama to nije dobra opcija?*
 17. *Smatrate li da je udomiteljstvo s perspektivom posvojenja poželjno dalje razvijati u praksi ili ne? Pojasnite koje pozitivne ili negativne strane vidite u tome (npr. je li to diskriminirajuće za druge potencijalne posvojitelje i sl.)*
 18. *Što bi trebalo u ovom dijelu prakse unaprjeđivati? Npr.*
 - *Treba li npr. svim potencijalnim posvojiteljima u postupku obrade omogućiti da izraze spremnost žele li biti eventualno i udomitelji?*
 - *Treba li za osobe koje su spremne biti i udomitelji i posvojitelji objediniti edukaciju i neke elemente obrade kroz koju su obvezni proći?*
 - *Treba li unaprijediti sadržaj praćenja u registrima za potencijalne posvojitelje i udomitelje? Ako da, u kojem dijelu?*
 19. *Imate li dodatne komentare / sugestije za unaprjeđenje prakse...*